

INSTITUȚIA PROXENIEI ÎN SPAȚIUL PONTIC. DREPTURI ȘI PRIVILEGII ACORDATE*

DE

VICTOR COJOCARU**

Abstract

In the context of a monograph on proxenia in the Black Sea area, the author embarked on investigating into the awarded privileges. This article provides him with the opportunity to expand on this topic, starting with a brief reference to the historiographical aporia about the contradiction between the understanding of proxenia as a quasi-contractual office, involving an obligation on the proxenos to perform particular duties, and the honorific aspect of this status which seemed prominent in the rapidly expanding epigraphic record of proxeny decrees for the Hellenistic period. Next, the research is structured according to the main stages encountered in the available documents: I. Ateleia (kai proxenia); II. Proxenia kai ateleia; III. Proxenia kai politeia; IV. Awarded privileges in Hellenistic time; V. Proxeny decrees from Chersonesos in Roman time. However, at each stage, the research approach takes into account the existence of an 'Ionian Pontic space', a 'Dorian Pontic space', and of the peculiarities of the Bosporean decrees. In the final remarks, the author points out the previous omissions regarding the awarded privileges to proxenoi in the Black Sea area. As an annex to this study two tables, based on an exhaustive catalogue of documents, provide a synthesis of the diachronic and comparative perspectives.

Keywords: Black Sea area, proxenia, proxeny decrees, Greek cities, awarded privileges.

Drepturile și privilegiile asociate titlului de *proxenos* în inscripțiile din arealul Pontului Euxin confirmă până la un punct evoluția generală a instituției¹ – de la asumarea unei funcții cu implicații în mai toate domeniile vieții civice și care putea fi transmisă prin moștenire², către un titlu căruia îi sunt corelate tot mai multe onoruri în sensul politeții diplomatice³. Cu toate acestea nu putem subscrie la opinia – deseori formulată în literatura

* Lucrare elaborată cu sprijinul unui grant acordat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din România, CNCS – UEFISCDI, în cadrul proiectului cu numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-0054. Textul dezvoltă un subcapitol din lucrarea monografică „Instituția proxeniei în spațiul pontic” (COJOCARU 2016a, 194-223.). Pentru o discuție preliminară anterioară, cf. COJOCARU 2009: 365-368. Mulțumim și cu acest prilej colegelor dr. Ligia Ruscu (Cluj) și dr. Livia Buzoianu (Constanța) pentru sugestiile utile formulate în urma lecturării atente a manuscrisului. Rezumatul în limba engleză a fost verificat de dr. Diana Stah (Chișinău). Pentru eventualele erori rămase întreaga responsabilitate ne revine doar nouă. În absența vreunei precizări, datele menționate în acest studiu sunt a.Chr. Toate traducerile inscripțiilor și a surselor literare citate pe parcurs ne aparțin.

** Institutul de Arheologie Iași, victorinstarhia@yahoo.com.

¹ Dincolo de lucrările legate direct de arealul supus cercetării noastre și la care facem trimiteri în notele subsecvente, amintim aici două publicații referitoare la ansamblul privilegiilor acordate de către decretele onorifice ateniene – HENRY 1983; VELIGIANNI-TERZI 1997 (cf. Ph. Gauthier, în BE 1998, 147).

² Sintagma ἔδωκαν ... καὶ αὐτῶν καὶ ἐγγόνων, întâlnită practic în toate documentele catalogate de către noi (cu excepția unor inscripții fragmentare în care nu s-a păstrat formula de rezoluție), se referă la un titlu potențial acordat urmașilor. ‘Activarea’ acestuia se putea produce doar ca urmare a unei solicitări exprese în acest sens din partea unuia sau a altuia dintre urmași, având ca motivație și binefaceri personale săvârșite de către titular sau așteptate pe viitor de la acesta de către comunitatea care îi onorase părintele sau strămoșii. Pentru considerații mai recente în acest sens, vezi MACK 2015: 32, 52-53, 87.

³ Asemănător MAREK 1984: 142: „(...) die Proxenie habe sich mit der Zeit von einer Aufgabe zu einer Ehre gewandelt“. Privitor la contradicția între înțelegerea proxeniei ca un serviciu cvasi-contractual, care implica o obligație pentru *proxenos* să exercite atribuții specifice, cu aspectul onorific al acestui statut, care pare să prevaleze odată cu sporirea rapidă a numărului decretelor de proxenie în perioada elenistică, contradicție percepută de istoriografia modernă odată cu sfârșitul secolului al XIX-lea, vezi MACK 2015: 5-8.

de specialitate⁴ – conform căreia la finalul evoluției am avea de a face doar cu un simplu titlu onorific, o decorație lipsită de conținut practic acordată străinilor⁵. Invocarea asocierii dintre dreptul de proxenie și cel de cetățenie ca o dovadă a pierderii semnificației originare a proxeniei nu credem că are menirea de a convinge, dar în acest sens s-a pronunțat cu destulă credibilitate încă A. Wilhelm în urmă cu mai bine de șapte decenii⁶.

Chiar dacă la înțelegerea relației complexe dintre funcțiile onorifică și simbolică ale titlului de *proxenos* și serviciile practice asociate discuția istoriografică încă nu a reușit să propună un mod de percepere general-valabil pentru toți specialiștii interesați, identificarea unui set coerent și stabil de așteptări, informative pentru modul în care contemporanii au conceput și au făcut uz de un asemenea titlu ar putea fi acceptată măcar ca bază de discuție pentru stadiul actual al cercetării⁷.

Ca în cazul altor aspecte aferente problematicii, aprofundate cu alte prilejuri⁸, și de această dată ne propunem nu atât o discuție pe ansamblul *oikoumenei*⁹, cât o reflecție legată de evoluția instituției proxeniei în lumea pontică, ținând cont de cele 174 de documente catalogate de către noi¹⁰. În paginile care urmează demersul de cercetare întreprins apare structurat în funcție de etapele principale sesizabile pe baza materialului avut la dispoziție. Totodată, în cadrul fiecărei etape și în măsura în care o permit atestările ajunse până la noi, expunerea ține cont de existența unui „spațiu ionian pontic”, al unui „spațiu dorian pontic”, ca și de particularitățile decretelor bosporane prin raportare la cele promulgate în lumea *polis*-ului.

I. ATELEIA (KAI PROXENIA)

Începuturile instituției proxeniei în lumea pontică, judecând după privilegiile acordate, se leagă de acordurile stabilite între o comunitate și un individ în cadrul schimburilor comerciale. Primul document de la Olbia, datat cândva în a doua jumătate a secolului al V-lea, reține doar scutirea de impozite acordată lui

⁴ Discuția istoriografică în acest sens era deja destul de amplă către apariția studiului de sinteză a lui WILHELM 1942. Deși ulterior s-au adăugat mai multe contribuții importante, noi considerăm că argumentația desfășurată de savantul vienez, în sensul acreditării proxeniei ca o instituție viabilă inclusiv în epoca imperială (la Byzantion, Delphi, Chersones), încă mai rămâne de actualitate. Pentru o argumentare mai amplă, în același sens, vezi acum și MACK 2015: 233-281 (The Disappearance of Proxeny and the Domination of Rome).

⁵ Vezi, de exemplu, NIESLER 1981: 1: „Früher oder später entwickelte sich die ursprüngliche Amts- oder Funktionsbezeichnung immer mehr in Richtung auf den bloßen Ehrentitel, um schließlich weitgehend zur reinen Dekoration für Ausländer zu werden“. Cf. anterior SCHWAHN 1931: 108-112. Înțelegerea simplistă a declinului proxeniei ulterior perioadei clasice, corelată mitului istoriografic legat de „moartea” *polis*-ului după bătălia de la Chaironeia, era cauzată de studierea instituției privită exclusiv sub aspect juridic. Dar asupra acestei etape a istoricului cercetării am insistat cu alt prilej, vezi COJOCARU 2015a: 14-16.

⁶ WILHELM 1942: 693: „Dafür, daß Männer, die, unter selbstverständlicher Anerkennung ihres Bürgerrechtes in ihrer Heimat (...), von einer anderen Stadt zu Bürgern, mit Rücksicht auf den potentiellen Charakter dieses Bürgerrechtes darf ich sagen, zu 'Ehren'-Bürgern, bemerke ich ausdrücklich: nicht in dem heutigen Sinne des Wortes, ernannt werden, zugleich aber vermöge eines einzuleitenden besonderen Verfahrens auch die Proxenie erhalten, habe ich (...) Beispiele beigebracht. (...) sicher ist, daß Proxenie und Politie als verliehene Ehren nach hellenischer Rechtsauffassung miteinander nicht in Widerspruch standen (...)”. Cf. MACK 2015: 124. Vezi și discuția pe care o propunem mai jos, la punctul III. Proxenia kai politeia.

⁷ Astfel MACK 2015: 8: „I propose a new model for interpreting proxenia and understanding the complex relationship between proxeny's honorific and symbolic functions and the practical services associated with it. This model is based on the identification of a coherent and stable set of expectations that informed the way in which contemporaries conceived and made use of this role – a *proxenos*-paradigm”. Cf. p. 23: “This chapter therefore proposes a new model for understanding how proxenia was used and understood, and how it could both be honorific and at the same time oblige the recipient to perform certain sorts of service for the granting polis. It argues that proxenia, as an institution, derived meaning from a widespread and stable understanding of what *proxenoi* should be and do, a model of proper *proxenos* behaviour which I term the *proxenos*-paradigm”.

⁸ Ne referim, îndeosebi, la COJOCARU 2015a; 2015b.

⁹ Personal, considerăm că o atare discuție ar avea menirea de a convinge abia după întocmirea unui corpus al tuturor decretelor de proxenie, idee lansată (și abandonată ulterior) de VIRGILIO 1969.

¹⁰ Precizăm că starea fragmentară de conservare a 20 dintre aceste documente nu permite formularea de observații privind drepturile și privilegiile acordate.

Ietrokles, fiul lui Hekataios, din Sinope, și urmașilor acestuia¹¹. Aceeași scutire, pentru el și pentru bunurile sale, îi va fi fost acordată, ceva mai târziu, lui [cutare, fiul lui - -]doros, din Heracleea, odată cu [- - - dreptul] de a intra și de a ieși din port, evident fără vreo silnicie și fără un acord încheiat în prealabil, cum apare stipulat în documentele ulterioare, cu un formular mai evoluat¹².

Către sfârșitul secolului al V-lea sau la începutul secolului următor, într-o inscripție fragmentară de la Olbia *ateleia* este asociată dreptului de cetățenie, eventual și celui de a achiziționa pământ, dar în acest caz ar putea fi vorba de statutul deosebit al titularilor, fie că ne gândim la tiranii de la Sinope cărora li se va fi acordat azil, fie că documentul s-ar fi referit la alți străini cu un statut social suspus¹³. Cam din aceeași perioadă ar data și cel mai timpuriu decret de la Histria, în care *proxenia* apare corelată scutirii de impozite¹⁴. În pofida gradului precar de conservare al documentului, reținem restituirea sigură κα[θάπερ καί] |⁴ τοῖς ἄλλοις προ[ξένους - - -] (r. 3-5), pe baza căreia am putea presupune prima atestare a unui *proxenikos nomos* într-o cetate pontică¹⁵, ceea ce denotă nu doar maturizarea instituției, ci și configurarea unei rețele destul de dezvoltate de proxeni.

Cel mai timpuriu decret de la Sinope ajuns până la noi prevede scutirea de impozite la o sută de stateri de aur atunci când titularul sosește în cetate, precum și dreptul de a intra și de a ieși din port, fără a fi supus la represalii și fără încheierea unui acord prealabil¹⁶. Remarcăm, astfel, pe de o parte intenția de a limita diminuarea veniturilor de către o *polis* suficient de favorizată de poziția geografică pentru a nu fi nevoită să-și atragă parteneri de afaceri străini prin acordarea de privilegii excesive. Pe de altă parte, beneficiarii unor astfel de *ateleiai* păreau a fi încurajați să-și asume cât mai multe tranzacții, din moment ce, rămâne să presupunem, scutirea de impozite la o sută de stateri de aur era acordată la fiecare transport de marfă care depășea o anumită valoare.

Documentele bosporane prezintă particularități și în ceea ce privește drepturile și privilegiile acordate. De data aceasta evidența epigrafică este precedată de tradiția literară. Conform relatării lui Isocrate, Satyros ar fi acordat atenienilor dreptul de a exporta grâne ca pe o favoare deosebită¹⁷. Și mai explicită este mărturia lui Demosthene, care atrăgea atenția contemporanilor că Leukon I, primind *ateleia*, pentru el și pentru copiii lui,

¹¹ NO 1 (cf. IGDOP 1). Din punctul de vedere al evoluției instituției nu credem că are vreo relevanță discuția anterioară din istoriografia sovietică dacă în cazul acestei inscripții am putea vorbi de un decret de proxenie sau doar de unul de *ateleia*.

¹² NO 2 (cf. SEG 31, 703; 33, 615; 34, 765). Privitor la evoluția formularului, vezi COJOCARU 2015b, cu discutarea decretelor de *ateleia* invocate aici la p. 405-406.

¹³ SEG 31, 701 (cf. BE 1982, 235; IGDOP 5; SEG 47, 1180). Privitor la restituirea și interpretarea problematică a acestui decret am insistat cu alte prilejuri, vezi COJOCARU 2015b: 407. Aici mai observăm doar că restituirea γή[ς ἔγκ] | τ[ῆσιν, propusă de Ju. G. Vinogradov în r. 8-9, nu poate fi confirmată sau infirmată pe baza fotografiei publicate, chiar dacă V. P. Jajlenko ar vedea aici mai degrabă καί (e.g.) γ[ί]νεται. Restituirile acestuia pe marginea altui document olbian din aceeași perioadă (NO 11; cf. SEG 34, 764; JAJLENKO 2015a) sunt la fel de speculative și nu ne permit să decidem dacă scutirea de impozite va fi fost asociată aici cu proxenia sau cu politeia. În ceea ce privește statutul social deosebit pe care par să-l fi deținut titularii acestui decret olbian în cetatea lor de origine, observăm că pe baza documentației disponibile din cetățile pontice nu poate fi confirmată supoziția formulată recent de W. Mack (MACK 2015: 15, 23, 101 n. 44) privitor la transcrierea selectivă în piatră a decretelor promulgate.

¹⁴ SEG 50, 681 (cf. AVRAM 2007, 119, nr. XXXI).

¹⁵ Un asemenea *proxenikos nomos* a existat și la Sinope, cum o dovedește decretul fragmentar pentru Kallipidas, fiul lui Emmenidas, din Kos, care cândva în secolul al IV-lea urma să fie înscris printre *proxenoi*, el și urmașii săi, „așa cum (sunt înscriși) și ceilalți *proxenoi*” (καθότι [κα] | [οἱ ἄλλοι προξένοι] – I.Sinope 5. Este posibilă imitarea acestei practici și în Regatul Bosporan, judecând după reconstituirea (...) [ὅσα | ὑπά]ρχει καὶ ὧν οἱ ἄλλοι πρόξενοι | μετέχουσιν] (JAJLENKO 2010b: 72). Chiar dacă nu putem fi siguri de context, alternativa (...) ὅσα ὑπά]ρχει καὶ ὧν οἱ ἄλλοι πολῖται μετέχουσιν], propusă de Ju. G. Vinogradov (BE 1990, 600; cf. SEG 40, 623), nouă ni se pare și mai puțin credibilă. Altfel, reconstituirea propusă de V. P. Jajlenko este preluată (în partea în care ne interesează aici) de MÜLLER 2010: 365. Două secole mai târziu, existența unei legi conform căreia cineva putea deveni *proxenos* la propunerea strategilor către Sfat este atestată la Calchedon – I.Kalchedon 1 (cf. Syll.³ 645), r. 73–75: (...) ὅπως δὲ καὶ πρόξενος γένηται, τοὺς στρα[ταγῶν] τοὺς τὰν δευτέραν τετραμήνην στρα[ταγῶν] τας εἰσαγγεῖλαι εἰς τὰ[ν] βουλὰν κατὰ τὸν νόμον. (...). Cf. MACK 2015: 123 și n. 132 (cu trimitere la documente de la Ilion și Milet).

¹⁶ I.Sinope 4: (...) ἀπελειαν ἑκατὸν |⁴ στατήρων χρυσοῦ | αὐτῶι ἀφικνουμένωι | καὶ εἰσπλου | καὶ ἐκπλου |⁸ ἄσυλὲ καὶ ἄσπονδέ.

¹⁷ Isoc. 17,57: ἄξιον δὲ καὶ Σατύρου καὶ τοῦ πατρὸς ἐνθυμηθῆναι, οἱ πάντα τὸν χρόνον περὶ πλείστου τῶν Ἑλλήνων ὑμᾶς ποιοῦνται, καὶ πολλὰ κίς ἦδη διὰ σπάνιν σίτου τὰς τῶν ἄλλων ἐμπόρων ναὺς κενὰς ἐκπέμποντες ὑμῖν ἐξαγωγὴν ἔδοσαν ([Ar] merita să vă amintiți și de Satyros și de tatăl [meu – este vorba de Sopaios, prieten al lui Satyros, notă V. Cojocaru], care mereu vă stimează pe voi cel mai mult dintre toți elenii. Și adesea în trecut, în perioade de criză de grâu, au trimis înapoi goale corăbiile celorlalți negustori, pe când vouă v-au acordat dreptul de a exporta).

ar fi dat-o la rândul său tuturor atenienilor¹⁸. De altfel, *psephisma* prin care atenienii decretau onoruri în 347/6 pentru fiii lui Leukon – Spartokos, Pairisades și Apollonios – confirmă și completează informația, în sensul că scutirea de taxe la exportul de cereale ar fi fost acordată atenienilor încă de Satyros I, fiind ulterior confirmată de Leukon I și de fiii acestuia¹⁹. Tot Leukon, în asociere cu fiii, pare să fi acordat unui cetățean din Apollonia (?) scutirea de impozite pentru toate mărfurile ajunse în întreg ținutul Bosporului²⁰. Interesantă este precizarea că privilegiile revin nu doar titularului și fiilor, ci și tuturor urmașilor acestora²¹. Dreptul de a cumpăra pământ, ce li se mai acordă, ar putea indica, cel mai probabil, o influență atică, dar noi mai reținem prima asociere sigură dintre *ateleia* și *engaion enktesis* într-un document din lumea pontică. Corelarea scutirii de impozite cu *proxenia* și *politeia*, într-un alt decret bosporan din aceeași perioadă, ar prezenta interes măcar prin prisma datei timpurii, dar gradul precar de conservare al inscripției nu permite formularea unor observații cât de cât concludente în acest sens²². Din timpul domniei lui Leukon I am mai avea o atestare de *ateleia*, dacă putem astfel interpreta decizia de a acorda celor din Mytilene (dreptul) de a plăti taxa simplă (redușă) pentru grâu (?) de 1/60 și taxa de 1/90 pentru un capital de până la ze[ce talanți - -]²³.

II. PROXENIA KAI ATELEIA

Decretarea dreptului de proxenie apare în prim-planul documentelor olbiene odată cu începutul secolului al IV-lea. Astfel, lui cutare, fiul lui Pyrralion, din Chersones, i-a fost acordată *proxenia* și scutirea de impozite pentru toate bunurile, lui și urmașilor²⁴. Chiar dacă gradul precar de conservare al inscripției a generat restituiri discutabile ale părții a doua a acesteia²⁵, mai reținem „dreptul de im]porta [și exporta o]ric[e (marfă?)”²⁶, precum și dreptul de a intra și de a ieși din port, în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși

¹⁸ Dem. 20,31: ἴστε γὰρ δῆπου τοῦθ', ὅτι πλείστω τῶν πάντων ἀνθρώπων ἡμεῖς ἐπεισάκτω σίτω χρώμεθα. πρὸς τοῖνον ἅπαντα τὸν ἐκ τῶν ἄλλων ἐμπορίων ἀφικνούμενον ὁ ἐκ τοῦ Πόντου σίτος εἰσπλέων ἐστίν. εἰκότως: οὐ γὰρ μόνον διὰ τὸ τὸν τόπον τοῦτον σίτον ἔχειν πλείστον τοῦτο γίγνεται, ἀλλὰ διὰ τὸ κύριον ὄντα τὸν Λεύκων' αὐτοῦ τοῖς ἄγορσιν Ἀθήναζε ἀτελείαν δεδωκέναι, καὶ κηρύττειν πρῶτους γεμίξεσθαι τοὺς ὡς ὑμᾶς πλέοντας. ἔχων γὰρ ἐκεῖνος ἑαυτῶ καὶ τοῖς παισὶ τὴν ἀτελείαν ἅπασι δέδωκεν ὑμῖν (Căci voi, bineînțeles, cunoașteți faptul că noi, mai mult decât oricare alți oameni, suntem consumatori de grâu de import. Iar grâul adus pe mare din Pont îl egalează pe tot cel [venit] din alte emporia. Și pe bună dreptate; nu doar pentru că acest ținut produce cel mai mult grâu, ci și deoarece Leukon, fiindu-i stăpân, a dăruit ateleia celor care îl aduc la Atena și a anunțat prin crainic să fie încărcate primele acele [corăbii] care navighează către voi. Căci având [de la voi] ateleia, pentru el și pentru copiii lui, a acordat-o la rândul său vouă tuturor).

¹⁹ Syll.³ 206, r. 20-25: (...) [ἐπ]ε[ι]δὴ δὲ [τὰ]ς δω[ρειὰ]ς διδῶσιν Ἀθηναῖοι[ς, ἄσ]περ Σ[ἀτ]υ[ρ]ος καὶ Λεύκων ἔδο[σαν, εἶναι] [Σπαρτ]ό[κ]ωι [κ]αὶ Παιρισάδει τὰς δ[ω]ρειάς, ἄς [ὁ δῆμ]ος ἔδωκε Σατύρωι καὶ Λεύκωι (...). Pe timpul domniei lui Spartokos III încă se fac eforturi de ambele părți pentru păstrarea tradiției, cf. Syll.³ 370 (anul 289/8), r. 8-20: (...) ⁸ ἐπειδὴ [πρ]ότερόν τε οἱ πρόγονοι οἱ | Σπαρτόκου χρεῖας [πα]ρέσχονται τῶι δῆμωι καὶ | νῦν Σπάρτοκος [πα]ραλαβὼν τὴν εἰς τὸν δῆμον οἱ | κειότητα κοινήν [τε τῶι δῆμωι χρεῖας πα]ρέχε[ι]¹² καὶ ἰδία Ἀθη[ναίων τοῖς ἀφικνουμένοις] | πρὸς αὐτόν· ἀνθ' [ὧν καὶ ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων αὐτοῖς] | πολίτας ἐποιή[σατο καὶ ἐτίμησεν] [εἰκόσιν χαλ.]καὶς ἔν τε τῆι [ἀγοραὶ καὶ] ἔν τῶι ἐμπορίω [καὶ] ¹⁶ ἄλλαις δωρεα[ῖς, αἰς προσή]κει τιμᾶσθαι τοῦ[ς] | ἀγαθοῦς ἀνδρ[ας, καὶ διέθε]το, ἔάν τις βαδίζε[ι] | ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τ[ὴν τῶν προγόνω]ν αὐτοῦ ἢ τὴν Σπα[ρ]τόκου, βοήθη[εν παντὶ σθένε]ν κ[α]ὶ κατὰ γῆν καὶ ²⁰ κατὰ θάλατ[ταν (...)].

²⁰ SEG 53, 798.

²¹ R. 7-9: ἀστ[ρ]ω κ[α]ὶ ἰ ⁸ ἐκ]γόνοις κ[αὶ συν]ε[μ]π[α]σι τοῖς [τοῦτ]ω[ν].

²² SEG 35, 864: [— — ἀτελείαν πάντων] | χρ[η]μάτων αὐτῶι καὶ ἐκ]γόνοις π[α]σι(ν) τοῖς τοῦ[τ]ω[ν] καὶ προξένους καὶ | πολίτας αὐτοῖς ἐποιή[σαντο — —].

²³ Syll.³ 212 (cf. IG XII 2, 3; ŽEBELEV 1934, 133–134, n. 2; GRAKOV 1939, 262–263, nr. 32; MÜLLER 2010: 361): Λεύκων καὶ οἱ παῖδες α[ὐτοῦ Μυτ]θηναῖοις ἔδοσαν τελε[ῖν πυρῶ]ν ἐξηκοστὴν ἀπλῆν καὶ [ἐνενηκο]στὴν ἀρχεῖον [μ]έχρι δέ[κα ταλά]ντων — —].

²⁴ NO 3 A, B, C + 12 + 107 (cf. SEG 33, 616 & 617, comm. 1 & comm. 2; VINOGRADOV 1989: 139, n. 18; IGDOP 16; JAJLENKO 2015a), r. 1-7: Ὀλβιοπολι[τ]αὶ [τῶ] δεινί | Πυρραλίω[νος Χερσο]νήστῃ | ἔδωκαν προ]ξενίην κ[αὶ ἀτελείην | πάν]των [χρημ]άτων καὶ αὐτῶι καὶ ἐκ]γόνοις.

²⁵ Restituirea propusă de V. P. Jajlenko pentru rândurile 9-10 rămâne în opinia noastră nesigură. Dacă tot este invocată ca paralelă expresia [εἰσαγωγῆ]ν καὶ ἐξαγωγῆν π[άντων χρημ]άτων din proxenia de la Phanagoria (vezi JAJLENKO 2010: 63; cf. BE 2012, 318), credem că s-ar fi impus și aici completarea πάντων χρημάτων. Pe de altă parte, și mai puțin sigură ar fi alternativa propusă de VINOGRADOV 1989: 139, n. 18 (care făcea abstracție de fragmentul NO 3 C): [π]άν[τα τὸν χρόνον(?)] ἐ[ν] | [εἰρήνη] καὶ πολέμωι ἀσυλεῖ καὶ ¹² ἀσπονδεῖ].

²⁶ R. 7-9: (...) [εἰσα]γωγῆν ⁸ [καὶ ἐξαγωγῆν π]άν[των] (...).

la represalii și fără încheierea unui acord prealabil. În mod evident, este vorba de reglementarea relațiilor cu străinii în contextul schimburilor comerciale, ca în cazul lui Aristandros, fiul lui Melissos, din Orchomenos în Arcadia, deși din exprimarea eliptică rezultă că acestuia i-ar fi fost acordată doar *proxenia*²⁷.

Alte documente din secolul al IV-lea denotă străduința comunităților pontice ioniene de a crea și extinde rețele alcătuite din parteneri de afaceri cât mai interesați. Excelează în acest sens Olbia, de unde avem cele mai multe atestări anterior epocii elenistice. Fără a insista asupra unor inscripții fragmentare, din care rezultă mai mult sau mai puțin explicit scutirea de impozite pentru toate mărfurile la importare sau exportare²⁸, atragem atenția asupra decretelor pentru Chairigenes, fiul lui Metrodoros, din Mesambria²⁹, pentru fiii lui Theopropos, Theophanes și Aristis, din Heraclea³⁰, pentru Deloptichos din Byzantion³¹, pentru atenienii Xantippos, fiul lui Aristophon, din dema Erchia, și Philopolis, fiul lui Philopolis, din dema Deirades³². Pe lângă *proxenia kai politeia* – asupra cărora vom reveni la punctul subsecvent al discuției noastre –, acestora li se acordă, lor și urmașilor, scutirea de impozite pentru toate mărfurile care ar fi importate sau exportate de ei înșiși sau de copiii lor, sau de frații cu care dețin în comun averea părintească, sau de slujitorii lor, precum și dreptul de a intra și a ieși din port în timp de pace și în vreme de război, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil. Chiar dacă ținem cont de faptul că în cazul urmașilor nedefiniți mai explicit este vorba de un drept potențial, care putea fi/se impunea a fi reactivat prin decrete individuale ulterioare, scutirea de impozite acordată copiilor, fraților și slujitorilor subliniază o dată în plus interesul unei comunități urbane situate la periferia antichității de a cointeresa într-o măsură cât mai mare parteneri de afaceri importanți de care depindea prosperitatea cetății. Totodată, reținem faptul că numărul real al proxenilor putea depăși în asemenea situații cu mult cifra reconstituibilă pe baza decretelor individuale păstrate. Este adevărat că nu putem ști în ce măsură copiii, frații și slujitorilor le reveneau în cetatea de origine obligații față de cetatea de adopție similare celor asumate de titular³³.

Documentele bosporane își păstrează relevanța de instrumente menite să reglementeze relațiile cu străinii exclusiv în context comercial chiar și atunci când *proxenia* apare menționată în prim-plan. Fiind vorba de o practică împrumutată din lumea *polis*-ului, rămâne de discutat în ce măsură influența exercitată de Atena va fi fost mai importantă prin comparație cu cea venită dinspre alte orașe-state, fie ele din arealul Pontului Euxin sau din afara spațiului pontic. De exemplu, în cazul acordării scutirii de impozite pentru toate mărfurile lui Dionysios din Pireu³⁴, cu urmașii și slujitorii acestuia, ne-am putea gândi la formula mai amplă întâlnită în inscripțiile de la Olbia. Dar acordarea acestui privilegiu „pe întreg teritoriul Bosporului” ([έν παν]τι Βοσπόρωι)³⁵ ne duce cu gândul la preocuparea Atenei de a-și proteja proxenii pe întreg teritoriul imperiului alcătuit de statele membre ale primei Ligi Deliene³⁶. Tot o influență ateniană ar putea fi acordarea dreptului de

²⁷ NO 4 (cf. IGDOP 17): Ὀλβιοπολίται | Ἀριστάνδρωι | Μελισσοῦ |⁴ [Ὀ]ρχομενίωι | [ἐξ Ἀρ]καδίας | [ἔδωκαν] προξενίαν.

²⁸ SEG 31, 706 (cf. NO 108; SEG 33, 618); SEG 31, 704 (cf. NO 8; NOVIKOV 1981, 112-113; 1985: 19-20; JAJLENKO 2015b).

²⁹ IGDOP 15 (cf. IOSPE I² 20).

³⁰ NO 6 [cf. IGDOP 20].

³¹ NO 9 [cf. IGDOP 18; JAJLENKO 2015b].

³² NO 5 (cf. IGDOP 21; MÜLLER 2010, 390; JAJLENKO 2015b).

³³ Privitor la interesul unei polis de a-și spori numărul proxenilor, vezi acum Mack 2015: 101-102, cu observația de la p. 102: „The proxeny networks of poleis were in fact heavily dependent on private networks. In large part, the *proxenoi* of a polis would have comprised the private connections of its citizens appropriated and transformed into a public network”.

³⁴ CIRB 1 [cf. JAJLENKO 2010, 76]. Personajul onorat, pe care-l cunoaștem doar după patronimic, ar fi după editorii epigrafei (CIRB, p. 13-14) originar din orașul Amisos. Vezi Str. 12,3,14: φησὶ δ' αὐτὴν (τὴν Ἄμισον) Θεόπομπος πρῶτος Μιλησίους κτίσαι <εἶτα> Καππαδόκων ἄρχοντα, τρίτον δ' ὑπ' Ἀθηνοκλέους καὶ Ἀθηναίων ἐποικισθεῖσαν Πειραιᾶ μετονομασθῆναι. Cf. ZGUSTA 1955, § 861 a.

³⁵ Pentru alte atestări, vezi JAJLENKO 2010: 63 (cf. BE 2012, 318) – reconstituire sigură; SEG 34, 774 (cf. JAJLENKO 2010: 55); SEG 53, 796 (cf. VINOGRADOV, TOLSTIKOV, SHELOV-KOVEDYAEV 2002: 59) – reconstituire; JAJLENKO 2010: 72 – reconstituire.

³⁶ Vezi anterior, cu trimiteri bibliografice, COJOCARU 2015b: 411, cu n. 48.

a achiziționa proprietăți imobiliare (γῆς καὶ οἰκίας ἐγκτησις)³⁷, rar întâlnit în cetățile pontice și asupra căruia vom reveni ceva mai jos. În schimb, sintagmele [ὤν ἄν εισάγηι ἢ ἐξάγῃ]ητ³⁸, respectiv [εἰσαγωγῆν] καὶ ἐξαγωγῆν³⁹ – în măsura în care putem fi siguri de reconstituirile propuse – amintesc de prevederi similare frecvent întâlnite la Olbia, dar și în cetăți vest-pontice precum Mesambria și Odessos⁴⁰.

III. PROXENIA KAI POLITEIA

Chiar dacă asocierea dintre *proxenia* și *politeia* este mai degrabă neobișnuită în alte regiuni ale lumii grecești (la Atena fiind aproape neatestată⁴¹), în orașele pontice o atare combinație este în uz încă din secolul al IV-lea⁴². Cele mai timpurii atestări datează din prima jumătate a secolului – este vorba despre decretul olbiene pentru Chairigenes, fiul lui Metrodoros, din Mesambria⁴³, respectiv pentru Satyros⁴⁴, numit și *euergetes*⁴⁵.

În a doua jumătate a secolului al IV-lea cetățenia potențială (corelată proxeniei) la Olbia au obținut-o Theophanes și Aristis, din Heraclea⁴⁶, Deloptichos din Byzantion⁴⁷, atenienii Xantippos, fiul lui Aristophon, și Philopolis, fiul lui Philopolis⁴⁸, cutare, fiul lui [- - -]ikos, din Calchedon⁴⁹. Mai cunoaștem două atestări de *proxenia kai politeia* în care numele beneficiarilor nu s-au păstrat⁵⁰.

Două dintre cele patru documente de interes de la Sinope – toate datate în secolul al IV-lea – acordă nu *proxenia*, ci doar *politeia*, în asociere cu dreptul de a intra și de a ieși din port în vreme de război și în timp de pace⁵¹. Este adevărat că starea fragmentară a celui de-al doilea decret – pentru Sat[yrros, fiul lui cutare], din Callatis, – nu ne permite să deducem cu certitudine că nu va fi fost menționat și dreptul de proxenie. Altfel, chiar în lipsa menționării proxeniei înțelegem că este vorba de un drept de cetățenie potențial, care putea deveni efectiv în anumite condiții. Care vor fi fost aceste condiții ne putem face măcar o idee pe baza tratatului privind statutul milesienilor la Olbia și a olbienilor la Milet, datat către anul 329⁵²: „Dacă (un milesian) dorește să participe la funcții publice, să se prezinte în fața Sfatului și, odată înscris (în listele cetățenești), să participe și să

³⁷ JAJLENKO 2010: 63 (cf. BE 2012, 318) – context reconstituit; JAJLENKO 2010: 77 (cf. CIRB 819) – reconstituire sigură; CIRB, addenda 4 (cf. BE 1990, 600; SEG 40, 623)

³⁸ SEG 34, 774 (cf. JAJLENKO 2010: 55).

³⁹ CIRB, addenda 4 (cf. BE 1990, 600; SEG 40, 623; MÜLLER 2010: 365-366).

⁴⁰ Pentru trimeri la documente, vezi, mai jos, n. 69 și 87.

⁴¹ În cazul Atenei, KNOEPFLER 2001: 37 (cu trimeri la bibliografia anterioară) atrage atenția asupra legii care interzicea demosului să acorde cetățenia cuiva care nu avea merite excepționale față de polis – vezi D. C. Neaira 59,89: μὴ ἐξείναι ποιήσασθαι Ἀθηναίων ὄν ἄν μὴ δι' ἀνδραγαθίαν εἰς τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων ἄξιον ἢ γενέσθαι πολίτην. Cf. MACK 2015: 45, n. 76 (cu trimeri la document și la literatura secundară): „There is only one Athenian decree in which both proxenia and politeia were granted (...)”.

⁴² Subscriem, în acest sens, la observația anterioară a lui WALBANK 1978: 7: „There are also occasional grants of Athenian citizenship ... only those states whose citizenship was of little or no value to outsiders were prodigal in granting it”. Cf. KNOEPFLER 2001: 39: „Il est également fréquent, dès le IVe siècle, que l'octroi de la citoyenneté accompagne celui de la proxénie; or, cette association – qui a pu paraître témoigner d'une certaine confusion ou décadence puisque les deux statuts sont en principe incompatibles – s'explique aisément, comme l'a bien marqué Ad. Wilhelm, par le caractère virtuel de la politeia ainsi octroyée au bienfaiteur étranger que reste et doit rester le proxène s'il entend assumer pleinement ses tâches d'hôte public dans sa patrie ou auprès d'un monarque”. Vezi, mai jos, și observațiile de la nota 149.

⁴³ IGDOP 15 (cf. IOSPE I² 20).

⁴⁴ SEG 45, 1000 (cf. SEG 51, 971; 55, 854; BE 2013, 315).

⁴⁵ Ceea ce ar pleda nu doar pentru o dată mai târzie, propusă de V. P. Jajlenko, ci și în favoarea statutului deosebit de care se va fi bucurat titularul în cetatea de origine (considerăm mai plauzibilă omologarea acestuia cu tiranul Heracleei Pontica decât cu dinastul bosporan).

⁴⁶ NO 6 [cf. IGDOP 20].

⁴⁷ NO 9 [cf. IGDOP 18; JAJLENKO 2015b].

⁴⁸ NO 5 (cf. IGDOP 21; MÜLLER 2010, 390; JAJLENKO 2015b).

⁴⁹ SEG 53, 785 [cf. RUSJAEVA, ODRIN 2003: 41; BE 2007, 405; JAJLENKO 2015b].

⁵⁰ NO 14 (cf. SEG 37, 669; JAJLENKO 2015b) – ordinea ar fi politeia, proxenia, ultimul termen fiind restituit; IOSPE I² 23 (cf. JAJLENKO 2015b).

⁵¹ I.Sinope 3 & 6 (cf. SEG 35, 1356; 36, 1168).

⁵² Milet I 3, 136 (cf. Syll.³ 286).

fie considerat capabil ca și ceilalți cetățeni. (...) Să fie scutiți de impozite toți milesienii, cu excepția celor care au primit cetățenia în altă cetate și care participă acolo la magistraturi și la treburile judecătorești. În aceleași (condiții) să fie scutiți de impozite și olbienii la Milet și să se bucure de toate celelalte (privilegii) ca și milesienii la Olbia⁵³.

Proxenia kai politeia, în asociere cu scutirea de impozite pentru toate mărfurile în întregul ținut al Bosporului, sunt acordate și de regii bosporani. Sub domnia lui Pairisades I de asemenea privilegiu a beneficiat Hephastios, fiul lui Hippokrates, din Kromna⁵⁴. Unul dintre dinastia ulterioară (Eumelos, Satyros sau Seleukos), împreună cu fiii, au promulgat aceleași drepturi pentru [cutare, fiul lui - -]krates, al cărui loc de origine inscripția nu l-a păstrat⁵⁵. Cam din aceeași perioadă mai cunoaștem un document bosporan fragmentar, din care reținem (cu mai multă sau mai puțină siguranță) doar „cetățenia [și scutirea de impozite] pentru toate [mărfurile]”⁵⁶.

IV. DREPTURI ȘI PRIVILEGII ÎN EPOCA ELENISTICĂ

Dreptul de proxenie și cel de cetățenie, discutate mai pe larg la punctul anterior, apar încă din a doua jumătate a secolului al IV-a corelate scutirii de impozite pentru toate mărfurile care ar fi importate sau exportate. La Olbia într-un asemenea context apar menționați Theodotos, fiul lui Dionysios, din Histria⁵⁷, ca și un străin al cărui nume nu s-a păstrat⁵⁸. Tot la Olbia, un secol mai târziu, lui Dionysios, fiul lui Struthion, histrian, lui și urmașilor, le-au fost acordate „*proxenia*, cetățenia, scutirea de impozite pentru toate mărfurile pe care le-ar importa sau exporta, el însuși sau copiii, sau slujitorii săi, precum și dreptul de a intra [și a ieși (din port) - -]”⁵⁹. Este continuată, astfel, tradiția constituită în perioada clasică de a folosi instituția proxeniei pentru cointeresarea unor parteneri de afaceri străini în contextul relațiilor comerciale⁶⁰, dar deja componenta onorifică devine tot mai evidentă prin contrapondere la privilegiile practice. Lui Theodotos, fiul lui Dionysios, din Histria, de care aminteam ceva mai sus, îi este acordată și *proedria*, ca dovadă că răgazul (σχολή) în definiție aristotelică își avea locul și în *poleis* aflate la periferia *oikoumenei*.

Dar o dată cu secolul al III-lea atestările mai numeroase și mai interesante provin din cetățile vest-pontice. Ar putea fi și aceasta o dovadă că perioadele de criză economică, cauzate în primul rând de instabilitatea sporită a raporturilor întreținute cu populațiile din hinterland⁶¹, au afectat Olbia într-o măsură mai mare față de Odessos, Histria, Dionysopolis, Callatis sau Mesambria. În cetățile respective *politeia* și *proxenia*, corelate sau nu scutirii de impozite pentru importul și exportul de mărfuri, apar în mai toate documentele ajunse până la noi, dar se impun atenției drepturi și privilegii neatestate anterior.

Cel mai timpuriu document cunoscut pentru o cetate doriană pontică – ne referim la Callatis – prevede încă la sfârșitul secolului al IV-lea acordarea dreptului de cetățenie și de proxenie, corelate titlului de everget și egalității fiscale, către doi străini, pentru merite (rămase nespecificate) câștigate față de cetățenii întorși în

⁵³ R. 7-11 și 17-24: (...) ἐὰν δὲ θέλη |⁸ τιμουχιῶμ μετέχειν, ἐπὶ βουλὴν ἐπίτω | καὶ ἀπογραφεῖς μετεχέτω καὶ ἔστω | ἐντελής, καθότι καὶ οἱ ἄλλοι πολῖται | εἰσὶν (...) εἶναι δὲ | [ἀ]τελεῖς πάντας Μιλησίου, πλὴν ὅσοι | ἐν ἄλλῃ πόλει πολιτεύονται καὶ ἀρχαίω<μ> |²⁰ μετέχουσι καὶ δικαστηρίων, κατὰ ταύ | τὰ δὲ καὶ Ὀλβιοπολίτας ἐμ Μιλήτῳ ἀτε | λεῖς εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν | τρόπον Ὀλβιοπολίταις ἐμ Μιλήτῳ ὑπάρ |²⁴ χειρ καθότι καὶ Μιλησίοις ἐν Ὀλβίῃ πόλει.

⁵⁴ SEG 53, 796 (cf. VINOGRADOV, TOLSTIKOV, ŠELOV-KOVEDJAEV 2002: 59).

⁵⁵ SEG 53, 797 (cf. VINOGRADOV, TOLSTIKOV, ŠELOV-KOVEDJAEV 2002: 61; JAJLENKO 2010: 79).

⁵⁶ SEG 35, 865 (cf. ŠELOV-KOVEDJAEV 1985: 68-69).

⁵⁷ NO 7 [cf. PIPPIDI 1966: 243; IGDOP 19].

⁵⁸ IOSPE I² 23 (cf. JAJLENKO 2015b).

⁵⁹ NO 15 [cf. IOSPE I² 21].

⁶⁰ Printre alte atestări din secolul al III-lea care ar depune mărturie în acest sens s-ar număra SEG 34, 760 (cf. NO 174); SEG 28, 648 (cf. NO 18); IOSPE I² 27; SEG 31, 711 (cf. IOSPE I² 28; NOVIKOV 1981: 119-120; 1985: 27).

⁶¹ Legat de criza economică din secolul al III-lea în cetățile nord-vest pontice și privitor la exagerările istoriografice moderne în acest sens, ne-am pronunțat cu alt prilej – vezi COJOCARU 2014a: 50-51 (cf. COJOCARU 2011: 73-74).

patrie⁶². Tot aici era prevăzut și dreptul de a intra și ieși din port în vreme de război și în timp de pace fără a suferi silnicii și fără un acord anume⁶³. Aceleași drepturi și privilegii apar menționate într-un document datat către începutul secolului al III-lea, doar că de această dată componenta onorifică este sensibil mai mare. Beneficiarul, al cărui nume și loc de origine nu s-au păstrat, urma să fie încununat „în teatru, la sărbătoarea de primire a lui [Dion]ysos⁶⁴, cu o cunună de aur pentru curajul său”, anunțându-se cu acest prilej „că [el este] om de bine, zelos [și binevoitor] față de cetate”⁶⁵. Alte decrete callatene, datate în secolul al III-lea, acordă constant *proxenia* și *politeia*, asociate (acolo unde gradul de conservare al inscripțiilor permite măcar formularea unor supoziții în acest sens) cu *euergesia* și *isoteleia*⁶⁶.

La Mesambria, pe lângă dreptul de proxenie și cetățenie, mai apar *proedria* și/sau egalitatea fiscală pentru toate mărfurile (*ισοτέλεια πάντων χρημάτων*)⁶⁷. Dar varietatea formularistică este mai mare față de Callatis, neexistând practic două documente identice în ceea ce privește acordarea de drepturi și privilegii. Lui Perillos, Sosipolis, Antipatros, fiii lui Arn[aio(?)]s, din Neapolis, în afară de *proxenia*, *politeia* și *proedria*, li se mai acordă titlul de *euergetai*⁶⁸. Iar „scutirea de impoz[ite], lor și urmașilor, [pentru (toate bunurile pe care) le-ar impor[ta sau exporta prin cum]părare”⁶⁹ amintește de formula frecvent uzitată în documentele olbiene încă din a doua jumătate a secolului al IV-lea. În decretul de proxenie, urmat de tratatul de alianță dintre Sadalas și mesambrieni, datat cca. 281-277, dinastul trac urma să fie încununat în fiecare an cu o cunună în valoare de 50 de stateri de aur, ca binefăcător al cetății, la Dionisii în teatru⁷⁰. Lui Glaukias, fiul lui Aristomenes, din Callatis, i se mai acordă „prioritate la înfățișarea în procese, dreptul la proprietate funciară, precum și dreptul de a se prezenta înaintea Sfatului și a Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase”⁷¹.

Pentru a încheia ‘turul de orizont’ legat de atestările din secolul al III-lea în spațiul dorian pontic, s-ar impune amintită și *proxenia* rhodianului Timagoras, fiul lui Nikagoras, promulgată la Chersones⁷². Interesantă, fără analogii în arealul Pontului Euixin, este specificarea că *proxenia kai politeia* se acordă nu doar titularului, ci și neamului său ([ἀν|τῶι κ]αὶ γένει, r. 4-5). O nuanță particulară implică și formula finală referitoare la „dreptul de a intra și a ieși (din port), [pentru ei și pentru bunu]rile lor, în vreme de război și [i în timp de pace]”⁷³.

Revenind la spațiul ionian pontic, pentru secolele III-II observăm o varietate mai mare în ceea ce privește drepturile și privilegiile acordate prin comparație cu perioada anterioară. Ne referim atât la numărul

⁶² ISM III 2 (cf. SEG 45, 900); προεδρίαν, din r. 14-15, apare restituit în întregime.

⁶³ R. 15-18: (...) καὶ εἶσπ[ι]λον καὶ ἔκπ[λο]ν καὶ πολέμο]ν καὶ εἰ[ρ]άνας ἀσπ[ι]λει κ]αὶ ἀσπο[ν]δεῖ (...) Această prevedere reprezintă, de altfel, un leitmotiv al decretelor de proxenie în general, ceea ce ne determină să o considerăm nu atât un privilegiu, cât un *terminus technicus* utilizat la Chersones inclusiv în contextul deciziei de a acorda onoruri civice procuratorului Moesiei Inferior (SEG 45, 985 A, r. 22-24).

⁶⁴ Pentru το[ῖς | Διον]υσίοις τοῖς ξενικοῖς, tradus anterior diferit în literatura de specialitate, noi am ținut cont de observațiile lui A. Avram (cu trimitere la A. J. Festugière și D. M. Pippidi), ad ISM III 3, p. 231: “... à savoir des fêtes au cours desquelles le dieu était convié au banquet sacré prepare par le thiase”.

⁶⁵ ISM III 3 (cf. SEG 24, 1023), r. 4-8: (...) στεφανῶσαι δὲ αὐτὸν το[ῖς | Διον]υσίοις τοῖς ξενικοῖς ἐν τῷ θεάτρῳ τοὺς προ[β]ού[λο]υς χ[ρ]υ[σ]εῖω στεφάνῳ ἀνδραγαθίας ἔνεκεν κα[ὶ] ἀνα]γγεῖλαι διότ[ι] ἐστὶ καλὸς καὶ ἀγαθὸς καὶ πρόθυμος |⁸ [καὶ εὖνους] περὶ τὰμ πόλιν (...).

⁶⁶ ISM III 4 (SEG 45, 897) – nu s-a păstrat numele beneficiarului și a locului de origine; ISM III 6 – pentru Heronax și Bakchios, fiii lui Kalliphanes, din Mytilene; ISM III 9 (cf. SEG 24, 1022) – pentru Damatri[os, fiul lui cutare], din Paros; ISM III 10 (SEG 24, 1021) – [cutare, fiul lui cutare], din Tyras; ISM III 12 – pentru Apollonios, fiul lui Parmis, din Chersones; ISM III 13 – Pasiadas, fiul lui Herodotos, din Chersones.

⁶⁷ IGBulg I² 309 – lui Kallipides, fiul lui Thersandridas, din Thessalia. În alte trei inscripții fragmentare numele beneficiarului și al locului de origine nu s-au păstrat – IGBulg I² 308 decies (cf. SEG 24, 913); IGBulg I² 309 bis; IGBulg I² 309 ter.

⁶⁸ SEG 59, 740 (cf. SHARANKOV 2009, 47-48; BE 2006, 283).

⁶⁹ R. 6-9: (...) ἀτέλει|[αν] αὐτοῖς καὶ ἐκγόνοις |⁸ [ὦν ἂν ἐπὶ κ]τήσει ἢ εἰσάγω|[σι ἢ ἐξάγωσι (...)].

⁷⁰ IGBulg I² 307 (cf. IGBulg V 5086; SEG 30, 701; 45, 869; 53, 662; BE 2012, 299).

⁷¹ IGBulg I² 307 bis (cf. IGBulg I², addenda; IGBulg V 5087; SEG 45, 870), r. 19-24: (...) καὶ δι[²⁰κας προδίκους καὶ ἐγγαί]ων ἔγκτησιν καὶ ἔφοδον | ἐπὶ τὰμ βουλὰν καὶ τὸν | δᾶμον πρᾶτοις μετὰ τὰ |²⁴ ἱερά (...). Prioritatea la înfățișarea în procese mai apare și în decretul fragmentar IGBulg I² 308 decies (cf. SEG 24, 913).

⁷² IOSPE I² 340.

⁷³ R. 5-6: καὶ εἰσπ[ι]λον καὶ ἔκπ[λο]ν αὐτοῖς | καὶ χράμ]ασι τοῖς ἀντ[ῶ]ν καὶ πο[λ]έμοι κ]αὶ εἰράνας].

mai mare de cetății de unde ne-au parvenit atestări relevante, cât și la sporirea componentei onorifice a cinstirilor promulgate.

Lui Aristomenes fiul lui Dionysios, din Odessos, lui și urmașilor, dionysopolitani au acordat „cetățenia, *proxenia*, scutirea de impozite pentru toate mărfurile, dreptul de a achiziționa proprietate funciară, *proedria*, prioritate în justiție, dreptul de a intra și de a ieși (din port), în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil”⁷⁴. Unui oarecare Dionysios, al cărui patronimic și loc de origine nu s-au păstrat, histrienii i-au acordat, lui și urmașilor, „*proxenia*, cetățenia, [egalitatea fiscală, dreptul de a intra și a ieși ((din port), în timp de pace și în vreme de război], fără a fi supus la represalii [și fără încheierea unui acord prealabil]. Să aibă el și dreptul [de a se înfățișa] Sfatului și [Adunării poporului îndă]tă după [rezolvarea treburilor religioase]”⁷⁵. Dintr-un decret fragmentar de la Apollonia reținem doar că cel care ar fi venit în fața Sfatului și a Adunării poporului ar fi obținut ca el și urmașii săi să fie numiți cetățeni⁷⁶. Cel mai probabil, este vorba de un drept potențial care, așa cum arătam mai sus, putea deveni efectiv doar în anumite condiții.

Decretul onorific pentru Epikrates, mai întâi, recomandă ca titularul să fie lăudat (ἐπαινέσαι)⁷⁷ „pentru meritul său și pentru atitudinea bine[voi]toare față de cetate”⁷⁸. Privilegiile care urmează se îndepărtează și mai mult de sobrietatea și relativa monotonie formularistică din proxeniile perioadei clasice – „Și să fie înc[unu]nat acesta cu o cunună de aur, la (sărbătoarea) [Thar]geliilor, în teatru. Să i se de[a] [1]ui, ca celui de al patrulea (*epimelet?*), alimente și s[alariu]”⁷⁹. În continuare, se revine la registrul mai obișnuit pentru inscripțiile din epoca elenistică – „Să se acorde, lui și urmașilor, *prox[enia]*, cetățenia, dreptul de a intra și de a ieși[i] (din port) [și i]n vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii[i] [și fără încheierea unui a]cord (prealabil), precum și dreptul de a se prezenta în fața Sfatului și Adunării poporului după (rezolvarea) treburilor religioase”⁸⁰.

În cazul lui Epikrates, indiferent dacă decretul provine de la Olbia sau dintr-o altă cetate pontică ioniană⁸¹, remarcăm faptul că beneficiarul ar fi exercitat o funcție publică (ἐπιμελητής) anterior obținerii titlului de *proxenos*, respectiv al dreptului potențial de cetățenie. Așa cum observăm cu alt prilej⁸², aceasta ar putea fi o dovadă că la periferia lumii elenistice granița dintre un cetățean și un străin cu statut de *metoikos*⁸³ era mai puțin rigidă prin comparație cu situația de la Atena sau cu definiția cetățeniei în viziune aristotelică⁸⁴. Totodată, chiar

⁷⁴ IGBulg I² 13 bis, r. 5-11: (...) πολιτε... αν, προξενίαν, ἀτελειαν πάντων | χρημάτων καὶ ἐγγείων |⁸ ἔγκτησιν καὶ προεδρίαν | καὶ δίκας προδικούς καὶ | εἰσπλοῦν καὶ ἔκπλοῦν καὶ | πολέμου καὶ εἰρήνης ἀσυλεί καὶ ἄ[σπονδεῖ – –]. J. & L. Robert (BE 1962, 220, p. 183-184) nu excludeau o datare în secolul al IV-lea. Ținând cont de formularul mai puțin evoluat (mai cu seamă, de lipsa motivației), susținem și noi data mai timpurie.

⁷⁵ ISM I 10 (r. 1-6 & 11) [cf. SEG 24, 1092] + AVRAM 2007: 83, r. 7-10 (aici 3-8): (...) [προξενίαν], πολιτεί[⁴]αν, ἰσοτελειαν, εἰσπλοῦν καὶ ἔκ[πλοῦν καὶ εἰρήνης καὶ πολέμου] ἀσυ[¹]λεί καὶ ἄσπονδεῖ· εἶνα[¹] δὲ α[¹]ὐτῶ | [καὶ ἔφοδον ἐ]πι τὴν βου[¹]λῆν] καὶ τὸν |⁸ [δῆμον πρῶτ]ωι μετὰ [τὰ ἱερά] (...).

⁷⁶ IGBulg I² 393, r. 8-10: εἶναί α[¹]τὸν κα[¹] τούς ἐγγόνους | αὐτοῦ] πο[¹]λ[¹]ίτας Α[¹]πολλωνί[¹]ατ[¹]ῶν τῶ[¹]ν ἐν Πόντῳ].

⁷⁷ Spre deosebire de Chr. Marek (MAREK 1984: 65-69 et passim) ca și de alți predecesori, noi am înclina să considerăm elogiul (ἐπαινέσαι μὲν ἐπὶ τούτοις) un *terminus technicus* și nu un privilegiu.

⁷⁸ ISM I 65 (cf. Syll.³ 707, COJOCARU 2010a), r. 27-28: (...) ἀρετῆς ἕνεκε καὶ εὐν[²⁸]οί[¹]ας τῆς εἰς τὴν πόλιν (...).

⁷⁹ R. 28-32: (...) καὶ στεφ[¹]α[¹]νῶ]σαι αὐτὸν χρυσῶι στεφάνῳι το[¹]ις | Θ[¹]αρ]γγήλοις ἐν τῶι θεάτρῳι· δίδοσ[¹]θαι | δὲ α[¹]ὐτῶι τετάρτῳι σιτηρέσια καὶ μ[¹]ισ[³²]θόν] (...).

⁸⁰ R. 32-36: (...) εἶναί δὲ αὐτῶι καὶ ἐγγόνους προξ[¹]ενίαν], πολιτείαν εἰσπλοῦν καὶ ἔκπλοῦν | καὶ ἐ[¹]μ πολέμῳι καὶ ἐν εἰρήνῳι ἀσυλεί | καὶ ἄ[¹]σπονδεῖ καὶ ἔφοδον ἐπὶ τὴν βου[¹]λῆν |³⁶ καὶ] τὸν δῆμον μετὰ τὰ ἱερά.

⁸¹ Privior la locul de origine al inscripției ne-am ocupat pe larg anterior, vezi COJOCARU 2010a.

⁸² COJOCARU 2014b: 338.

⁸³ Chiar dacă în poleis din Marea Neagră nu cunoaștem menționarea explicită a unor metoikoi, avem unele dovezi epigrafice, între care și decretul pentru Epikrates, privitor la străini stabiliți într-o cetate sau alta pentru perioade îndelungate.

⁸⁴ Cf. MACK 2015: 124-125: „In practice, it is not likely that many *proxenoi* served as magistrates or participated in deciding law cases – two of the central but more onerous features of the Aristotelian definition of citizenship (which, in fact, excludes many citizens born and brought up under more oligarchic constitutions)”. De reținut și observația lui MAREK 1984: 155: „Ob der Honorand, der sich in der fremden Stadt niederlassen und seine Bürgerrechte ausüben wollte, tatsächlich den Stammbürgern sofort auch darin gleichgestellt

dacă nu putem subscrie la opinia predecesorilor care vedeau evoluția instituției proxeniei în perioada elenistică spre o decorație lipsită de conținut practic acordată străinilor, recunoaștem componenta onorifică tot mai pronunțată aferentă titlului de *proxenos*. Sigur, gradul de intensitate cu care a funcționat instituția în una sau alta dintre cetățile pontice a depins de contextul relațiilor cu străinii, de nivelul de autonomie în politica externă, dar și de factori care, în lipsa unor informații mai explicite, se sustrag percepției noastre moderne. De exemplu, poate părea straniu că Dionnos, fiul lui Polytion, din Kos, care a binemeritat față de cetatea Sinope în felul obișnuit proxenilor, nu a obținut nici *proxenia* și nici cetățenia. Decretul onorific, datat cândva în jurul anului 220⁸⁵, menționează doar laude, încununarea cu o cunună de aur cu prilejul întrecerilor, dreptul de a se prezenta Sfatului și Adunării poporului îndată după săvârșirea treburilor religioase. Pe lângă invitația la banchet, întâlnită și în cazul documentelor elenistice din alte cetăți pontice, reținem și o prevedere fără analogii în arealul Pontului Euxin – „[strate]gii și ceilalți magistrați să se în[grijească de] el și de urmașii lui cum se obișnuiește în cazul t[uturor celor care] au dat dovada de generozitate”⁸⁶.

La Odessos unul dintre cele mai bine păstrate documente referitoare la instituția proxeniei în spațiul pontic menționează drepturile și privilegiile cuvenite pentru rezolvarea unor litigii judecate „corect și drept” (ὀρθῶς καὶ δικάϊως). Lui Herakleitos, fiul lui Eudoxos, Dionysios, fiul lui Dikaiogenes, Apollonios, fiul lui Kleandros, li s-a acordat, lor și urmașilor, „*proxenia*, cetățenia, *proedria*, egalitatea fiscală pentru toate mărfurile pe care le-ar importa sau exporta prin cumpărare, dreptul la proprietate funciară și prioritate la înfățișarea în procese, dreptul de a intra și de a ieși (din port), în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil, dreptul de a se înfățișa în fața Sfatului și a Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase”⁸⁷. Alte două decrete fragmentare⁸⁸, în care numele proxenilor și a cetățitorilor lor de origine nu s-au păstrat, enumeră practic aceleași drepturi și privilegii, ceea ce pledează pentru o uniformizare formularistică mai mare prin comparație cu documentația elenistică din alte *poleis* pontice.

Judecând după atestările ajunse până la noi, în secolul al II-lea Histria pare a fi cetatea ioniană cea mai activă în folosirea instituției proxeniei ca instrument de reglementare a relațiilor cu străinii – în context comercial și nu numai. Pe lângă *proxenia*, *politeia*, *isotelia* și dreptul de a intra și a ieși din port, în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil, documentele fragmentare amintesc și privilegiile specifice epocii elenistice – proxenul este încununat cu o cunună de aur⁸⁹ sau i se acordă dreptul de a se înfățișa Sfatului și Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase⁹⁰. Interesantă și fără analogii în spațiul pontic este îngăduința „de a practica schimbul de bani, așa cum se va acorda și altora, potrivit hotărârii ‘celor Zece’”⁹¹. În mod evident, cel onorat este un străin stabilit pentru mai multă vreme la Histria, cu statut de metec și preocupări de zaraf. Gradul precar de conservare al altor decrete păstrează dintre privilegiile onorifice doar laudele care urmează a fi formulate în mod public la adresa beneficiarilor⁹².

wurde, daß er Anteil an den Ämtern erhalten konnte, was Aristoteles als das wesentliche Merkmal des Bürgers hinstellt, kann nicht einheitlich beantwortet werden. Gegenbelege finden sich nicht“.

⁸⁵ SEG 48, 1097 (cf. HALLOF – HABICHT 1998: 137-140).

⁸⁶ R. 21-23: (...) [τούς δὲ στρατη]γούς καὶ τοὺς ἄλλους ἄρχοντας ἐπ[ι]μ[ε]ληθῆναι αὐτ[οῦ] καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ὅπως ἀ[π]άντων τῶν φ[ι]λανθρώπων τυγχάνωσιν (...).

⁸⁷ IGBulg I² 37 bis (cf. IGBulg V 5015), r. 10-15: (...) προξενίαμ, πολιτείαμ, προεδρίαμ, ισοτελείαν | πάντων χρημάτων, ὧν ἂν εισάγωσιν ἢ ἐξάγωσιν |¹² ἐπὶ κτήσει καὶ ἐγγείων ἐγκτησιν καὶ δίκας προδίκους | καὶ εἰσπλοῦν καὶ ἐκπλοῦν καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης {sc. εἰρήνης} ἄσυ]λει καὶ ἀσπονδεί, εἶναι δὲ αὐτοῖς καὶ ἔφοδον ἐπὶ τῆμ | βουλήν καὶ τὸν δῆμον πρώτοις μετὰ τὰ ἱερά (...).

⁸⁸ IGBulg I² 38 bis, IGBulg I² 42.

⁸⁹ ISM I 25 (cf. SEG 24, 1102), r. 2-3: (...) [καὶ στεφανῶσ]αι χρυσῶ[ι] | στεφάνω[ι] (...).

⁹⁰ ISM I 28 (cf. SEG 18, 290), r. 2-5: (...) εἶναι δὲ αὐτῶ | ἔ]φοδον ἐπὶ τῆ<v> βουλή[ν καὶ τὸν δῆμον μετὰ τὰ ἐ|⁴ρ]ὰ πρώτω· ὑποκρη[ύ]σσειν δὲ τοὺς – – | τοὺς μετὰ ἱερέα (...). Vezi și SEG 57, 653 (cf. AVRAM 2007: XLIII), r. 8-11: (...) [εἶναι | δὲ αὐτοῖς] καὶ ἔφ[ο]δον ἐπὶ | τὴν βουλήν καὶ τὸν δῆμον | πρώτοις μετὰ τὰ ἱερά]; SEG 51, 936 (cf. ISM I 36; SEG 32, 680; BE 2003, 390 [3]; AVRAM 2007: 88-89), r. 15-16: (...) εἰ|ναι δὲ αὐτ[ῶ]ι καὶ ἔφοδον ἐπὶ τὴν βουλή]ν |¹⁶ καὶ τὸν [δ]ῆμ[ον μετὰ τὰ ἱερά] π[ρ]ώ[τω]ι (...).

⁹¹ ISM I 28 (cf. SEG 18, 290), r. 5-6: (...) [ἐπὶ] τῶ κολλύβω ὅπως ὑ[πάρξει καὶ ἄλλοις, κατὰ τὸ δόγ]μα τῶν δέκα (...).

⁹² ISM I 32 (cf. SEG 24, 1100; DANA 2007: 202); SEG 57, 652 (cf. ISM I 47; SEG 49, 1007[3]; AVRAM 2007: 91); SEG 57, 654 (cf. ISM I 48; BE 1984, 268[4]; 2008, 375; AVRAM 2007: 92).

La Olbia în secolul al II-lea doar decretul, păstrat fragmentar, pentru Stephanos din Smyrna⁹³ ne oferă informații despre drepturile și privilegiile acordate în contextul evoluției instituției. Pe lângă tradiționalele *proxenia kai politeia*, apare pentru prima dată menționat explicit „dreptul de a deține pământ și casă”⁹⁴. *Enktēsis*, frecvent întâlnit în lumea greacă, este puțin atestat în zona noastră de interes. Într-o notă din studiul său fundamental privind dreptul imobiliar al necetățenilor în *polis*-ul clasic și elenistic D. Hennig atrăgea atenția cu precauție asupra ... „das bisherige (und vielleicht nur zufällige) Fehlen der Enktēsis in Proxenedekreten der griechischen Schwarzmeerstädte Olbia ..., Chersonesos und Pantikapaion”⁹⁵. O încercare anterioară a lui J. Pečírka de a explica o atare particularitate prin condițiile agrare specifice din aceste ținuturi⁹⁶ a fost respinsă, pe bună dreptate, de Ph. Gauthier⁹⁷. Acesta sublinia caracterul potențial al unor drepturi acordate unui *proxenos*, între care și πολιτεία, respectiv ἐγκτησις γῆς καὶ οἰκίας⁹⁸. Dar odată cu publicarea decretului pentru Stephanos, cu menționarea sigură a dreptului de a achiziționa pământ și casă la Olbia⁹⁹, speculațiile anterioare în acest sens au devenit caduce¹⁰⁰.

Lui Stephanos și urmașilor acestuia li s-a mai acordat egalitatea fiscală, pentru toate bunurile pe care le-ar putea importa sau exporta, pentru folosirea și posesia lor, ca și accesul la Sfat și Adunarea poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase. Iar „dreptul de a săvârși sacrificii la aceleași altare la care au acces și ceilalți cetățeni”¹⁰¹ amintește nu doar de statutul aparte de care s-a bucurat Epikrates, eventual tot la Olbia, un secol mai devreme, ci și de prevederile tratatului dintre olbieni și milesieni – „milesianul în Olbia să poată lua parte la sacrificii la aceleași altare ca și olbianul și să aibă acces la aceleași activități religioase publice în temeiul acelorași reguli ca și olbienii”¹⁰².

Informații interesante ne oferă și decretul de la Odessos pentru Hermeios, fiul lui Asklepiodoros, din Antiohia, aflat la regele sciților Kanites¹⁰³. În pofida datei târzii a documentului, reținem dimensiunea pragmatică a tuturor privilegiilor acordate – *proxenia, politeia, proedria*, scutirea de impozite pentru toate bunurile pe care le-ar importa sau exporta prin cumpărare, dreptul la proprietate funciară, prioritate la înfățișarea în procese, dreptul de a se înfățișa înaintea Sfatului și a Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase. Aceleași drepturi și privilegii apar și în două documente ulterioare, decretate pentru un cetățean din Callatis¹⁰⁴, respectiv pentru Menogenes, fiul lui Asklepiades, din Heraion Teichos¹⁰⁵.

⁹³ SEG 57, 723 (cf. NO 27; SEG 31, 712; SEG 35, 863; IVANTCHIK 2007: 100; BE 2008, 399).

⁹⁴ R. 13: (...) καὶ ἐγκτησιν γῆς καὶ οἰκίας (...).

⁹⁵ HENNIG 1994: 308, n. 11.

⁹⁶ PEČIRKA 1992.

⁹⁷ BE 1993, 372.

⁹⁸ Cf. MACK 2015: 124: „Some scholars have seen a fundamental contradiction between the activities associated with *proxenoi* in their own communities, and grants of citizenship and *enktēsis* in particular, which, it is argued, they could only have made use of (i.e. converting them from potential to actual grants) if they permanently migrated to the city in question, thereby ceasing to function as *proxenoi*. (...) the contradiction has been rightly challenged – the honorand was the *proxenos* of another city in the context of his own, its citizen when he visited the second *polis*. These honours were intended to function under normal circumstances, and not just if an individual was exiled from his native community”.

⁹⁹ Anterior era presupusă existența lui ἐγκτησις γῆς la Olbia în temeiul unui decret reconstituit de Ju. G. Vinogradov și datat către 440, vezi SEG 47, 1180, r. 7-9: (...) καὶ ἀπε[λέ]ῃ⁸ καὶ γῆ[ς ἐγκ]ῖ[σιν ἐναί ...]. Atât reconstituirea cât și interpretarea documentului datorează prea mult fanteziei epigrafistului moscovit, dar în acest sens am luat atitudine cu alt prilej, vezi COJOCARU 2009a, 146-147.

¹⁰⁰ De altfel, și în cazul Regatului Bosporan cunoaștem trei atestări, două dintre care în inscripții publicate anterior studiilor lui D. Hennig și J. Pečírka – vezi ŠELOV-KOVEDJAEV 1985: 59-60, cu n. 18 (389/8-311/10); SEG 40, 623 (cca. 300); VINOGRADOV, TOLSTIKOV, ŠELOV-KOVEDJAEV 2002: 69 (389/8-349/8).

¹⁰¹ SEG 57, 723 (cf. NO 27; SEG 31, 712; SEG 35, 863; IVANTCHIK 2007: 100; BE 2008, 399), r. 18-20: [(...) δεδοσ]ῖθαι δὲ αὐτοῖς θύειν ἐπὶ τῶν ἀ[ὐτῶν βωμῶν ὧν μέτεσ]ῖ²⁰ καὶ τοῖς ἄλλοις πολεῖταις (...).

¹⁰² Milet I 3, 136 (cf. Syll.³ 286), r. 2-6: (...) τὸμ Μιλῆσιον ἐν Ὀλβίῃ πῶλει ὡς Ὀλ[βιοπολίτην θύειν ἐπὶ τῶν αὐτῶμ βω]ῖ⁴ μῶν καὶ εἰς τὰ ἱερά τὰ αὐτὰ φοιτᾶν τὰ | δημόσια κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ Ὀλβιοπολί|τας(...).

¹⁰³ IGBulg I² 41 (cf. IGBulg V 5016).

¹⁰⁴ IGBulg I² 42 bis (cf. IGBulg V 5017) – secolele II/I.

¹⁰⁵ IGBulg I² 43 (cf. IGBulg V 5018) – 45/4-42.

La Dionysopolis cele mai târzii documente ajunse până la noi datează de la sfârșitul secolului al II-lea sau de la începutul secolului următor. Pe lângă exprimarea laudelor publice, lui Polyxenos fiul lui Melseon, din Mesambria, lui și urmașilor, li s-a acordat „*proxenia, politeia, isoteleia*, dreptul de a cumpăra pământ, prioritate în justiție, dreptul de a intra și a ieși (din port), în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil, dreptul de a se înfățișa înaintea Sfatului și a Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase”¹⁰⁶.

Singura dovadă epigrafică a funcționării instituției proxeniei la Tomis – decretul pentru Nilos din Tyras¹⁰⁷ –, menționează aceleași drepturi și privilegii ca în cazul lui Polyxenos fiul lui Melseon, onorat la Dionysopolis și amintit mai sus.

Ultimul document de interes, în contextul discuției de față, dintr-o *apoikie* ioniană pontică ar fi decretul de la Olbia pentru Aurelius Agathokles, *evocatus Augusti*, datat cândva în a doua jumătate a secolului I p.Chr.¹⁰⁸. Într-un limbaj care amintește mai degrabă de sobrietatea formularistică a proxenilor din perioada clasică, olbiopolitiții au acordat beneficiarului, lui și urmașilor, „*proxenia, politeia*, precum și dreptul de a intra și de a ieși (din port), în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil”¹⁰⁹.

În spațiul dorian pontic, pentru secolul al II-lea cele mai multe informații legate de drepturile și privilegiile acordate proxenilor apar în trei decrete de la Byzantion. Primele două se referă la Eudamos, fiul lui Nikon, din Seleukeia, consilier al regelui Antiochos al IV-lea Epiphanes. Mai întâi, beneficiarul este laudat, numit *proxenos* al cetății (εἶμεν αὐτὸν πρόξενον τᾶς πόλιος) și i se acordă, lui și urmașilor, dreptul de a intra și de a ieși din port în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil, precum și dreptul de a se înfățișa înaintea Sfatului și Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase¹¹⁰. Ulterior, pe lângă laudele publice, byzantinii au hotărât ca Eudaimon „să fie cetățean conform legii și să i se permită să fie înscris în acea ‘sută’ în care va dori el”¹¹¹. Același personaj este laudat și încununat cu o cunună de aur la Calchedon, unde i se mai acordă cetățenia, egalitatea fiscală și dreptul de a se înfățișa Sfatului și Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase¹¹². Interesantă și fără analogii în lumea pontică este procedura prevăzută pentru acordarea titlului de *proxenos*, asupra căreia am atras atenția cu alt prilej¹¹³. Iar pentru a se asigura de serviciile consilierului regal și pe viitor, calchedonienii întrețin speranța unor recompense suplimentare, prin intermediul solilor mandatați „să-i spună deschis că poporul, îndată ce se va ivi momentul, îi va aduce mulțumirile care se cuvin binefăcătorilor”¹¹⁴.

¹⁰⁶ SEG 60, 761 (BE 2011, 448; cf. LAZARENKO [et al.] 2013: 59-62 & fig. 49), r. 20-26: (...) προξενίαν {1}, πο|λιτείαν (sic), ἰσοτέλειαν, ἐνγῆων (sic) ἐνκτησιν, | δίκας προδίκους, εἰσπλου(ν) καὶ ἐκπλου(ν) | πολέμου καὶ εἰρήνης ἀσυλεὶ καὶ ἀσπον|²⁴δεῖ· εἶναι δὲ αὐτοῖς καὶ ἔφοδον ἐπὶ τὴν | βουλήν καὶ τὸν δῆμον πρῶτοις μετὰ | τὰ ἱερά· (...). Vezi și SEG 59, 730 (cf. BE 2011, 448; SEG 60, 762) – este vorba de al doilea decret onorific pentru Polyxenos din Mesambria. Textul grecesc integral rămâne inedit (cel puțin după cunoștința noastră). L. F. Vagalinski a publicat o traducere în limba bulgară, preluată parțial în SEG 59, 730, în traducerea engleză propusă de G. Kantor. SEG 60, 762, preia unele pasaje ale textului original după comentariile lui N. Sharankov la decretul de proxenie pentru Polyxenos. Un alt decret de proxenie de la Dionysopolis, fără o ediție propriu-zisă, poate fi transcris pe baza fotografiei de bună calitate publicată de LAZARENKO [et al.] 2013: 63 & fig. 50 (cf. BE 2011, 448; SEG 60, 760).

¹⁰⁷ ISM II 5.

¹⁰⁸ NO 45 (cf. SEG 3, 584). Am preluat data propusă în SEG 45, 980 (1), cu trimitere la ZUBAR’ 1995. Editorii NO propuneau ca dată secolul al II-lea p.Chr.

¹⁰⁹ R. 12-14: (...) προξ[ενίαν, πο|λ]ειτείαν, εἰσπλου(ν) καὶ ἐκπλ[ου(ν) καὶ πολ|έ]μου καὶ εἰρήνης ἀσυλεὶ καὶ ἀ[σπονδεῖ·] (...).

¹¹⁰ I.Byzantion 1, r. 42-47 (decretul A).

¹¹¹ I.Byzantion 1, r. 59-61 (decretul B): (...) εἶμεν αὐ|⁶⁰τὸν πολίταν κατὰ τὸν νόμον· ἐξείμεν δ’ αὐτῶι καὶ ποτ[ε] | γράψασθαι ποτὶ τὰν ἑκατοστὸν ἄγ κε θέλη· (...).

¹¹² I.Kalchedon 1, r. 68-74.

¹¹³ Într-un studiu despre emitenți și beneficiari ai decretelor de proxenie (COJOCARU 2016b: 392). Aceeași procedură este menționată și într-un decret fragmentar pentru un cetățean din Byzantion, vezi I.Kalchedon 2, r. 12-14.

¹¹⁴ I.Kalchedon 1, r. 78-80: (...) δηλοῦντας αὐτῶι | ὅτι τυχὼν ὁ δᾶμος χάριτας ἀποδώσει αὐ|⁸⁰τῶι ἀξίας τῶν εὐεργετημάτων.

Revenind la Byzantion, din *psephisma* pentru un judecător din Milet și pentru secretarul acestuia¹¹⁵ observăm cum drepturile și privilegiile promulgate puteau fi direct proporționale cu statutul social al personajului onorat. Ambii sunt lăudați și li se acordă dreptul de a intra și de a ieși din port în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil, precum și dreptul de a se înfățișa înaintea Sfatului și a Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase. Doar că dacă secretarul primește doar titlul de *proxenos*, judecătorul este numit cetățean, ca și urmașii săi, fiindu-le permis să fie înscrși în acea 'sută' în care vor dori. Diferă și apelativele folosite la adresa celor doi. Dacă secretarul Kaunios, fiul lui Aristokles, este considerat a fi avut o purtare și o ședere cu bună rânduială și înțelepciune¹¹⁶, judecătorul Apollonides, fiul lui Memnon, este numit „bărbat nobil și demn de ambele cetăți”¹¹⁷. Statutul superior îi atrage suplimentar încununarea cu o cunună de aur, pe care *hieromnamon*-ul urma să o anunțe cu prilejul întrecerilor dionisiace.

Instituția proxeniei continuă să funcționeze până către începutul erei creștine¹¹⁸ și în celelalte *apoikii* doriene pontice, fiind acordate practic aceleași drepturi și privilegii întâlnite încă din primele documente elenistice.

Mesambria întreține relații cu tribul trac al astilor, acordând fiului lui Dezas, lui și urmașilor, *proxenia*, cetățenia, egalitatea fiscală pentru toate mărfurile, în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil, precum și dreptul de a se prezenta în fața Sfatului și a Adunării poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase¹¹⁹. Unui străin, al cărui nume nu s-a păstrat, fiul lui Eukleon, într-un decret datat mai târziu¹²⁰, i se acordă suplimentar dreptul la proprietate funciară (*ἐνγαίωv*) și prioritate la înfățișarea în procese (*δι[κας προδίκου]*). În fine, într-un document elenistic, a cărui dată nu poate fi precizată din cauza gradului precar de conservare, sunt menționate scutirea de impozite și cununa de aur¹²¹.

La Callatis, către începutul erei creștine, printre drepturile și privilegiile de care se putea bucura un proxen încă se mai numără *proxenia*, cetățenia, egalitatea fiscală, dreptul de a achiziționa bunuri funciare, dreptul de a intra și a ieși din port în vreme de război și în timp de pace, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil, prioritatea la înfățișarea în procese, precum și dreptul de a se prezenta în fața Sfatului îndată după rezolvarea treburilor religioase¹²². Doar că beneficiarul, al cărui nume nu s-a păstrat, este fiul lui Secundus, iar o copie a decretului urmează să fie trimisă propretorului P. Vinicius, probabil în calitatea acestuia de patron al cetății.

Și mai târziu, cândva către jumătatea secolului I p.Chr., datează decretul de la Byzantion pentru olbianul Orontas/Orontes, fiul lui Ababos¹²³, asupra căruia am insistat cu alt prilej¹²⁴. În contextul acestei discuții, menționăm doar drepturile și privilegiile acordate – cetățenia, lui și urmașilor, și posibilitatea de a se înscrie în acea 'sută' în care ar dori. Neobișnuită pentru un proxen este prevederea ridicării unei statui aurite în *bouleuterion*, într-un loc în care să nu mai fie altele¹²⁵. De altfel, documentul nu menționează explicit acordarea titlului de *proxenos*; se spune doar că beneficiarul ar fi moștenit de la tatăl său *εὐνοίαν καὶ προξενίαν* (r. 12), rămânând discutabil dacă Ababos va fi deținut el însuși titlul respectiv¹²⁶.

Atestările de la Chersones din epoca elenistică sunt puține și păstrate fragmentar, dar cetatea taurică pare să fi fost mai puțin generoasă cu proxenii prin comparație cu alte *poleis* doriene pontice. În cele trei decrete

¹¹⁵ I.Byzantion 2 (cf. Milet I 3, 153).

¹¹⁶ R. 17-18: (...) δὲ ἀνεστ<τ>ρῶ|φῆ κατὰν ἐπιδαμίαν εὐτάκτως καὶ σωφρόνως (...).

¹¹⁷ R. 12: (...) ἀνδρα καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ ἄξιον ἀμφοτέρων (...).

¹¹⁸ Cu excepția Chersones-ului, unde instituția funcționează până către sfârșitul secolului al II-lea p.Chr. Documentele chersonesite din epoca imperială sunt discutate la punctul subsecvent al studiului de față.

¹¹⁹ IGBulg I² 312.

¹²⁰ IGBulg I² 308 novies.

¹²¹ IGBulg I² 313 (cf. SEG I, 311).

¹²² ISM III 29.

¹²³ I.Byzantion 3 (cf. CIG II 2060; IOSPE I² 79).

¹²⁴ Vezi COJOCARU 2010b.

¹²⁵ R. 30-32: (...) τεθῆμεν δὲ αὐτοῦ καὶ εἰκό|να ἐπίχρυσον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ἐν |³²τόπωι ὧι μὴ ἄλλος ἔχει (...).

¹²⁶ Pentru o discuție anterioară în acest sens, cu trimiteri bibliografice, vezi COJOCARU 2009: 366.

cu informații de interes¹²⁷, datate între secolul al II-lea și epoca lui Augustus, apar menționate invariabil *proxenia*, cetățenia, dreptul de a intra și a ieși din port în timp de pace și în vreme de război, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil, pentru beneficiari și bunurile lor.

Către finalul discuției legate de drepturile și privilegiile acordate proxenilor de către *poleis* din Marea Neagră în epoca elenistică, ar mai fi de amintit decretul din anul 88/7 a.Chr. pentru mercenarii de la Phanagoria¹²⁸. Sfatul și poporul phanagoreenilor i-au înscris pe soldații din străinătate în listele cetățenești¹²⁹, acordându-le următoarele privilegii: „să nu achite [impozitul] cetățenesc scadent, nici (să fie obligați) la încartiruire, nici (să plătească) taxă suplimentară, ci să fie scutiți de orice (contribuții) și de orice sarcină publică, cu excepția (serviciului militar) în cazul mobilizării generale”¹³⁰. Dreptul de a ieși și de a intra în port din finalul decretului¹³¹ ar fi putut implica un privilegiu practic¹³², după cum ar fi putut doar reda tentativa orașului de a-și manifesta independența. În caz că un atare drept este menționat aici doar pentru a sublinia autonomia deciziei luate de corpul civic din Phanagoria – oarecum asemănător dorinței pe care aveau să o exprime și chersonesiții în anul 174 p.Chr.¹³³. –, atunci dispăre și necesitatea de a explica *politeia* acordată mercenarilor ca pe un drept potențial¹³⁴. Poate nu întâmplător Phanagoria avea să fie în anul 63 primul oraș bosporan revoltat împotriva lui Mithridates¹³⁵, fapt pentru care a și obținut libertatea din partea lui Pompei¹³⁶.

V. PROXENIILE CHERSONESITE DIN EPOCA IMPERIALĂ

Dacă ne raportăm la datele statistice, remarcăm că 32 dintre cele 40 de decrete chersonesite de *proxenia* și *politeia* (între care și unele foarte bine păstrate) datează din primele două secole p.Chr. Acordarea dreptului de a intra și a ieși din port în timp de pace și în vreme de război, fără a fi supus la represalii și fără încheierea unui acord prealabil – pentru proxen, urmașii lui și bunurile sale –, departe de a fi un simplu artificiu retoric, dovedește în opinia noastră viabilitatea instituției la Chersones într-o perioadă când în lumea *polis*-ului *proxenia* este în cel mai bun caz o amintire¹³⁷. Elementul de noutate important, referindu-ne doar la subiectul cercetării de față, ar fi decretarea dreptului de cetățenie în virtutea proxeniei (προξενίας πολιτεία), de care au beneficiat mai cu seamă sud-pontici aflați în rețeaua contactelor externe ale cetății – Thrasymedes, fiul lui Thrasymedes, fiul lui Satyros, cetățean din naștere al metropolei Heraclea¹³⁸; Gaius Valerius, din Sinope¹³⁹; Pharnakes, fiul

¹²⁷ IOSPE I² 349 (cf. SEG 52, 735; 56, 870; BE 2004, 230); MAKAROV 2014: 297 [IOSPE I² 347 + ineditum]; IOSPE I² 356.

¹²⁸ VINOGRADOV, WÖRRLE 1992: 160 (cf. BE 1993, 377; SEG 41, 625; 56, 930; 59, 854).

¹²⁹ Ca o altă dovadă pentru acordarea colectivă a dreptului de cetățenie în lumea pontică ar putea servi mărturia lui Macrobius (Sat. 1,11,33): Borysthenitae obpugnante Zopyrione servis liberatis dataque civitate peregrinis et factis tabulis novis, hostem sustinere potuerunt.

¹³⁰ R. 7-11: (...) ἐφ' ᾧ πολιτῖ⁸κὸν τὸ γεινόμενον μὴ διδῶσι μηδ' ἐπισκίνωσιν | μηδ' ἐπίθησιν καὶ ἀνείσφοροι πάντων καὶ ἀλε[ι]τούργητοι παντὸς πράγματος πλὴν πα[νδῆ]μου στρατείας (...).

¹³¹ R. 11-12: (...) ἔστω δὲ αὐτοῖς ἔκπ[λους] |¹² καὶ εἰσπλους.

¹³² Pentru o discuție mai amănunțită, vezi VINOGRADOV, WÖRRLE 1992: 166-167 (cu observația finală de la p. 167): „(...) man kann nur fragen, ob den Söldnern Phanagoreias die Option offen bleiben sollte, auf die Aktivierung des Bürgerrechts zunächst zu verzichten, abzureisen und später zurückzukommen, oder ob es Gründe gab, die ihnen auch als πολῖται ein ausdrückliches Aus- und Wiedereinreiserecht erstrebenswert erscheinen ließen“.

¹³³ Despre aceasta, vezi discuția de la punctul subsecvent.

¹³⁴ Astfel Ph. Gauthier în BE 1993, 377, p. 521-522: „J'adopterais plus volontiers une autre interprétation. A mon avis, ainsi que le montre le dernier privilège concédé (le droit d'embarquer et de débarquer), les soldats honorés sont restés des étrangers, du moins à court terme et pour la plupart d'entre eux. Je croirais que comme à Lilaia (...) la politeia potentielle fut accordée, à Phanagoreia, par la cité reconnaissante à un corps de garnisaires qui était sur le point de partir“.

¹³⁵ App. Mith. 108,113,120. Cf. GAJDUKEVIČ 1971: 321.

¹³⁶ App. Mith. 113. Cf. GAJDUKEVIČ 1971: 322.

¹³⁷ Sugestiv în acest sens ni se pare decretul de la Tios pentru un chersonesit, fiul lui Papias, mare preot și iubitor de patrie, pe care cetatea sud-pontică îl cinstește ca pe un proxen al său (NÉPCh 13). În mod evident, τὸν ἐαντῆς πρόξε|νον τιμῆς χάριν (r. 4-5) apare aici doar ca o formulă de politețe diplomatică.

¹³⁸ IOSPE I² 357.

¹³⁹ SEG 48, 999 (cf. SAPRYKIN 1998: 43).

lui Pharnakes, din Amastris¹⁴⁰; Dia[- -], fiul lui Demetrios, din Heraclea¹⁴¹; Diophantos, fiul lui Herakos, dintr-o cetate al cărei nume nu s-a păstrat¹⁴²; Lucius Cornelius Pontianos, din Sinope¹⁴³; Gaius Caius Eutyhianos, din Sinope¹⁴⁴; P(ublius) [Ser?]vilius, din Amastris¹⁴⁵. Într-o singură situație avem atestarea sigură a succesiunii προξενίαν, πολιτείαν în conformitate cu tradiția anterioară și cu practici existente și în alte cetăți elenistice pontice¹⁴⁶.

Expresia προξενίας πολιτεία, întâlnită doar în decretelor de la Chersones, era înțeleasă la vremea sa de V. V. Latyšev în sensul pierderii sensului original a celor două cuvinte¹⁴⁷. A. Wilhelm vedea aici un titlu de cetățenie care ar fi acordat drepturi depline fără a mai fi necesare alte formalități¹⁴⁸, obișnuite în situația unui *proxenos* care deținea doar un drept de cetățenie potențial în cetatea de adopție¹⁴⁹. F. Gschnitzer – a cărui interpretare avea să fie preluată de Chr. Marek¹⁵⁰ – a propus o apropiere de formula întâlnită în decretelor de la Delphi οὐ τὴν κοινὴν προξενίας ἢ τεῖμα[ῆ]ς εἵνεκεν¹⁵¹. Ultima ar putea explica și din punctul de vedere al limbii construcția προξενίας πολιτείαν, în sensul de πολιτεία προξενίας εἵνεκεν¹⁵².

Practic toate documentele al căror grad de conservare permite formularea de observații în acest sens păstrează și o prevedere fără analogii în lumea pontică¹⁵³ – proxenii obțin dreptul de a participa în viața cetății

¹⁴⁰ IOSPE I² 358.

¹⁴¹ IOSPE I² 359 (cf. SEG 48, 999a; 52 737[1]).

¹⁴² SEG 52, 737 (cf. IOSPE I² 365; IOSPE I², p. 519 [addenda et corrigenda]; SAPRYKIN 2002: 74; AE 2002, 1254; SEG 52, 737 [1]).

¹⁴³ ΝΕΡCh 7 (cf. IOSPE I² 697).

¹⁴⁴ IOSPE I² 364 (cf. MAKAROV 2006: 97, n. 39; SEG 56, 876).

¹⁴⁵ SEG 56, 874 (cf. IOSPE I² 381, ΝΕΡCh 118; MAKAROV 2006: 90; AE 2006, 1227; BE 2007, 410).

¹⁴⁶ LIFSHITZ 1964, 357-359 (cf. BE 1964, 312) – pentru Papias, fiul lui Herakleon, din Heraclea.

¹⁴⁷ Ad IOSPE I² 357, p. 317: Fortasse hac aetate Chersonesitae cum iam sensum genuinum verborum προξενία καὶ πολιτεία oblitae essent, προξενίας πολιτείαν nominabant civitatem peregrinis datam.

¹⁴⁸ WILHELM 1942: 665: „Ich verstehe unter προξενίας πολιτείαν ein Bürgerrecht, das den *Proxeno*i vermöge einer gesetzlichen Regelung, wie sie aus Kalchedon bekannt ist, zugestanden waren, und halte es für nicht unwahrscheinlich, daß die Erwerbung solchen Bürgerrechtes, mit der der Proxenie verbunden, nicht erst ein gesondertes Verfahren erforderte”.

¹⁴⁹ Discuția istoriografică în acest sens durează de mai bine de un secol, iar o trecere în revistă fie și doar a punctelor de vedere mai importante ar depăși sensibil limitele de care trebuie să țină cont o monografie dedicată instituției proxeniei în lumea pontică și nu proxeniei în general. Ca atare, să ne fie permis aici să cităm doar reflecțiile mai recente ale lui KNOEPFLER 2001: 39 (care în opinia noastră sintetizează cât se poate de explicit discursul istoriografic anterior): „On sait bien, depuis le livre de Szanto, que ce droit de cité accordé à titre honorifique n'est en règle générale qu'une citoyenneté virtuelle, qui ne devient effective que si d'aventure le bénéficiaire veut s'installer dans la ville dont émane le décret; et il en va de même des étrangers qui sont faits citoyens en vertu d'un traité d'isopolitie. Aussi voit-on très souvent ces citoyens potentiels être gratifiés, individuellement ou collectivement, de privilège qui n'auraient pas de sens s'ils jouissaient d'une citoyenneté réelle: par exemple l'enktesis ou l'isotelie.” Cf., mai sus, nota 42.

¹⁵⁰ MAREK 1984: 154. Nu înțelegem doar la care cetăți pontice în afara Chersones-ului se mai referă autorul atunci când afirmă: „Das Phänomen ist nicht auf Delphi beschränkt. In kaiserzeitlichen Inschriften verwenden Städte an der Schwarzmeerküste die Formel προξενίας πολιτείαν”.

¹⁵¹ GSCHNITZER 1973: 721: „Nicht anders, d. h. dem Sinne nach als 'das den Ausländern üblicherweise verliehene Ehrenbürgerrecht' dürfte die προξενίας πολιτείαν gemeint sein, die in den kaiserzeitlichen Dekreten von Chersonesos auf der Krim häufig verliehen wird (...)”.

¹⁵² În istoriografia sovietică I. P. Nikitina, căreia în mod evident îi scăpa interpretarea propusă de F. Gschnitzer, credea că prin expresia προξενίας πολιτείαν s-ar fi subliniat caracterul onorific al proxeniei în epoca imperială – vezi NIKITINA 1978: 105. Iar V. P. Jajlenko, cu prilejul publicării decretului pentru T. Aurelius Calpurnianus Apollonides (asupra căruia vom reveni mai jos), considera că genitivul προξενίας ar fi fost o greșeală de lapicid, pe care el o și 'corectă' la acuzativ. Mai grav ni se pare faptul că nici în 2013, cu prilejul simpozionului Interconnectivity de la Constanța, epigrafistul moscovit părea să nu înțeleagă sensul lui προξενίας πολιτείαν. Cel puțin așa a reieșit din polemica inutilă pe care încerca să o propună după comunicarea prezentată de Chr. Müller.

¹⁵³ Pentru analogii din afara Pontului Euxin, amintim aici I.Priene 47, r. 20-22: (...) δεδóσθαι [δὲ] ²⁰ αὐτῶι καὶ πο]λιτείαν καὶ ἐπὶ φυλὴν ἐπικληρῶσαι καὶ | [μετουσίαν] ἱερῶ[ν] καὶ ἀρχ[ε]ίων ὡγ καὶ Πριηνεῖς οἱ ἄλλο[ι] (...); I.Iasos 49, r. 1-3: (...) [εἶναι] αὐτὸν | πρόξενον καὶ πολίτην μετέχοντι πάντων ὡγ καὶ [οἱ ἄ]λλοι | πολῖται μετέχουσιν (...). Cf. MACK 2015: 124, n. 137, cu citarea mai puțin exactă a documentelor. Vezi și SZANTO 1892: 12.

la toate activitățile la care participă și chersonesiții¹⁵⁴. În cazul lui Dia[- -], fiul lui Demetrios, din Heraclea, se preconizează ca acesta „să participe la toate treburile din cetate la care iau parte cei mai buni cetățeni din naștere”¹⁵⁵. Într-un alt document din secolul al II-lea p.Ch., a cărui stare de conservare lasă de dorit, se poate înțelege, totuși, că unui oarecare Pa[- -], odată cu acordarea cetățeniei în virtutea proxeniei, i s-a permis să participe „[la t]oate treburile [din cetate la care este permis să participe (?) și] cetățenii”¹⁵⁶. Foarte probabil, dreptul de cetățenie în virtutea proxeniei putea fi, într-adevăr, unul efectiv fără îndeplinirea formalităților cerute de la proxenii din epoca elenistică¹⁵⁷. În sprijinul unei asemenea supoziții ar pleda și statutul de proedru de care s-ar fi bucurat unul dintre străinii onorați la Chersones¹⁵⁸. Și mai clar în acest sens este decretul pentru procuratorul Moesiei Inferior T. Aurelius Calpurnianus Apollonides¹⁵⁹, aclamat consecutiv „cetățean, membru al Sfatului și proedru”¹⁶⁰. Și dacă punerea de portrete și ridicarea de statui, „care să fie mărturie peste veacuri în privința bunăvoinței lui pentru noi”¹⁶¹, depășesc sensibil cadrul obișnuit al drepturilor și privilegiilor obișnuite în cazul unor proxeni, acordarea cetățeniei în virtutea proxeniei și dreptul de a intra și a ieși din port în timp de pace și în vreme de război, fără a fi supuși la represalii și fără încheierea unui acord prealabil – pentru el, urmașii lui și bunurile sale – depun mărturie asupra viabilității instituției într-o cetate aflată la periferia *oikoumenei* și în anul 174 p.Ch. Neîndoielnic, statutul social înalt de care se bucura titularul a atras și onoruri fără egal pentru un străin în lumea *polis*-ului – „Să fie el membru al Sfatului și să aibă drept de vot egal proedrilor întâistătatori ai chersonesiților. De asemenea, să beneficieze de toate [privilegiile] în cetate, de care se bucură și fruntașii chersonesiților”¹⁶². Iar acordarea cetățeniei în virtutea proxeniei soției lui, Aurelia Paulina, reprezintă un caz unic în lumea pontică¹⁶³. Aceeași urma să fie încununată de Sfat și de Adunarea poporului cu o cunună de aur și i se acorda dreptul de a intra și a ieși din port în timp de pace și în vreme de război, fără a fi supusă la represalii și fără încheierea unui acord prealabil – pentru ea și bunurile sale. Similar deciziilor promulgate în primele două secole p.Ch., aceasta obținea și dreptul „să participe la toate (treburile) la care participă chersonesiții”¹⁶⁴.

VI. CONCLUZII

În teza sa de doctorat, publicată acum mai bine de trei decenii, Chr. Marek sistematiza pentru prima dată sub forma unor liste privilegiile acordare proxenilor în cetățile pontice¹⁶⁵. Datorită anvergurii cercetării asumate și în lipsa unui catalog exhaustiv al atestărilor, unele completări și precizări deveneau inerente încă din

¹⁵⁴ Pentru a invoca un singur exemplu, amintim aici decretul pentru Papias, fiul lui Herakleon, din Heraclea – LIFSHITZ 1964: 357-359, r. 13-14: (...) μετοχάν | τε πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει, ὧν κ(α)ὶ Χερσονασεΐταις μέτεστι.

¹⁵⁵ IOSPE I² 359, r. 14-15: (...) μετοχ]άν τε πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει, ὧν καὶ τοῖς ἐνφύ[τ]οῖς τ]ῶν ἀστῶ<v> μέτεστιν. Cf. Chaniotis ad SEG 737: „In IOSPE I² 359 one should read ὧν καὶ τοῖς ἐνφύ[λ]οῖς τ]ῶν ἀστῶν μέτεστιν ...; for ἐνφυλος cf. I.Cret. III IV 1 = Chaniotis, Verträge no. 5 LL. 5/6”. S-ar putea ca distinsul epigrafist să aibă dreptate, dar câtă vreme nu avem nici o atestare directă a ‘triburilor’ în cetatea taurică, avem rezerve în acceptarea alternativei de restituire propusă.

¹⁵⁶ IOSPE I² 377 (cf. MAKAROV 2006: 97; SEG 56, 877; BE 2007, 410), r. 10-11: [(...) μέτοχόν τε εἶναι αὐτὸν π]άντων τῶν ἐν | [τῇ πόλει, ὧν περ μετέχειν ἔξεστι (?) καὶ το]ῖς -στοῖς. Vezi și IOSPE I² 364 (cf. MAKAROV 2006: 97, n. 39; SEG 56, 876), r. 22-24: (...) μέτοχ<ά>v τε πάντων ὧ[v | τοῖς Χερσονα]σεΐταις ἀπὸ γένους |²⁴ [μέτεστι]. Am preluat restituirea r. 23-24 după Makarov; Latyshev propunea aici ὧ[v][περ μέτεστι καὶ τοῖς Χερσονα] <σ>εΐταις κάπο γένους |²⁴ [πολείταις, dar aceasta ar antrena o disociere greu de explicat între chersonesiți și cetățeni din naștere.

¹⁵⁷ Subscriem, astfel, la supoziția formulată anterior de A. Wilhelm – vezi, mai sus, n. 148.

¹⁵⁸ IOSPE I² 383, r. 3: [(...) ἔμμεν δὲ αὐτὸν – – –] καὶ πρόεδρον (...).

¹⁵⁹ SEG 45, 985 = AE 1996, 1359 (cf. ANTONOVA, JAJLENKO 1995: 58-62; SEG 51, 958; 55, 840; 59, 813).

¹⁶⁰ R. 7-8: (...) πολί]ῶν ἔμμεν, βουλευτάν [τε κα]ὶ πρόεδρον (...).

¹⁶¹ R. 20-22: (...) αἰώνι[α] | καρύγματα ἐσσούμενα τᾶ[ς φ]ανερ[ᾶ]ς ἐς ἀμὲ εὐ]νοίας (...).

¹⁶² R. 25-28: (...) βουλευτάν τε ἔμμεν αὐτὸν καὶ σύν[να]φον τοῖς ἀρχᾶθεν Χερσον[α]σιτᾶν προέδροις, | μετέχειν τε πάντων τῶν ἐν τῇ [π]όλει τῶν καὶ Χερσο]σεΐταις τοῖσι πρᾶτοις μέτεστιν (...).

¹⁶³ Pentru alte cazuri de acordare a titlului de *proxenos* unor femei în lumea greacă, vezi deja WILHELM 1942: 670-671. MACK 2015: 25, n. 8, enumeră opt decrete prin care ar fi fost acordată proxenia unor femei, dar omite inscripția de la Chersones. Vezi anterior și MAREK 1984: 129-130, cu n. 55.

¹⁶⁴ SEG 45, 985, decret B, r. 16-18: (...) μετοχάν τε πάντων | τῶν καὶ Χερσονασεΐταις μέ]τεστι (...).

¹⁶⁵ MAREK 1984, 65-70.

acel moment, mai cu seamă pentru cineva preocupat doar de documentele din arealul Pontului Euxin. Astfel, pentru Apollonia era omis decretul fragmentar IGBulg I² 393, cu menționarea dreptului de cetățenie¹⁶⁶. Și mai importantă ar fi fost menționarea scrisorii lui Ovinus Tertullus, din anul 201 p.Chr., către magistrații, Sfatul și *demos*-ul de la Tyras¹⁶⁷. Chiar dacă nu avem a face cu un decret de proxenie, acordarea scutirii de taxe vamale (*immunitas*) este aici termenul latinesc pentru *ateleia* din perioada când instituția proxeniei va fi funcționat și la Tyras. Reminiscențe ale aceleiași instituții pot fi deduse din practica acordării cetățeniei *polis*-ului unor străini, drept pe care cetatea de pe malul vestic al estuarului Tyras-ului îl dorește recunoscut de către legatul provinciei Moesia Inferior¹⁶⁸. În cazul Tomis-ului ar fi fost de amintit și mărturia lui Ovidiu din care rezultă că poetului i-ar fi fost acordate laude și că ar fi beneficiat de scutire de sarcini publice în virtutea unor decrete în acest sens¹⁶⁹. La Histria, lista s-ar fi impus completată, în opinia noastră cel puțin, prin poftirea proxenului (se subînțelege la banchet) la preotul lui Apollon¹⁷⁰. Pentru Olbia și Regatul Bosporan completările ar fi mai multe, chiar dacă ținem cont doar de inscripțiile publicate anterior apariției cărții lui Chr. Marek¹⁷¹. Privitor la cetățile doriene ar mai fi trebuit incluse trei decrete de proxenie de la Calchedon¹⁷², precum și decizia corpului civic din Byzantion de a-l onora pe Orontas/Orontes, fiul lui Ababos¹⁷³. În cazul Callatidei, erau omise privilegiile precum dreptul de a achiziționa proprietăți imobiliare și cel de a se prezenta în fața Sfatului îndată după reglementarea treburilor religioase¹⁷⁴.

Inscripții publicate mai recent sporesc informațiile de interes în contextul cercetării de față. De exemplu, la Dionysopolis lista poate fi completată acum cu *isoteleia* și lauda publică¹⁷⁵, iar pentru Olbia s-ar adăuga prima atestare sigură de *enktesis*, alături de lauda publică, *istoteleia*, accesul la Sfat și Adunarea poporului îndată după rezolvarea treburilor religioase, dreptul de a săvârși sacrificii la aceleași altare ca și ceilalți cetățeni – toate acordate lui Stephanos, fiul lui Alexandros, din Smyrna¹⁷⁶. În cazul Chersones-ului tabloul ar putea fi nuanțat de o manieră și mai semnificativă datorită decretului pentru procuratorul Moesiei Inferior T. Aurelius Calpurnianus Apollonides, la care ne-am referit pe larg ceva mai sus¹⁷⁷.

Legat de unele precizări care s-ar impune, atragem atenția asupra prevederii întâlnită către finalul unor decrete de proxenie, pe care noi spre deosebire de Chr. Marek o considerăm un privilegiu și care se referă la trimiterea hotărârii către comunitatea de origine a celui onorat¹⁷⁸. Cu titlu de exemplu, invocăm, din nou,

¹⁶⁶ Este adevărat că nu s-a păstrat termenul de proxenia sau alte privilegii asociate acesteia, dar pentru instituția proxeniei în spațiul pontic documentul nu este lipsit de relevanță. Totodată, remarcăm că IGBulg I² 392, menționat de MAREK 1984: 66, nu a păstrat formula de rezoluție.

¹⁶⁷ IOSPE I² 4 (cf. CIL III 781).

¹⁶⁸ Pentru observațiile noastre anterioare în acest sens, cu trimiteri bibliografice, vezi COJOCARU 2014a: 49-50 (cf. COJOCARU 2011: 72-73).

¹⁶⁹ Ov. Pont. 4,9,101-103: nec mihi crederis: extant decreta, quibus nos / laudat et innumes publica cera facit. / Conveniens miseris et quamquam gloria non sit / proxima dant nobis oppida munus idem.

¹⁷⁰ ISM I 28 (cf. SEG 18, 290), r. 12-13: (...) καλέ[σαι δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν ἱερέα | τοῦ Ἀπόλλωνος ---]. Aceeași prevedere apare și mai explicit în decretul pentru Epikrates, indiferent dacă acesta provine de la Olbia, Histria sau din altă cetate ioniană pontică – Syll.³ 707, r. 42-43: (...) καλέσαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐπὶ ξέν[ια | εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος.

¹⁷¹ Să ne fie permis aici a face trimitere doar la tabelul I ca anexă la acest studiu, prin comparație cu listele publicate de MAREK 1984: 69-70.

¹⁷² I.Kalchedon 2-4. Privitor la drepturile și privilegiile acordate, ca și în cazul decretului pentru Orontes menționat în nota următoare, a se vedea tabelul II la acest studiu.

¹⁷³ I.Byzantion 3 (cf. CIG II 2060; IOSPE I² 79).

¹⁷⁴ Ambele în decretul pentru [cutare], fiul lui Secundus (ISM III 29); pentru drepturile și privilegiile din documentele callatiene, vezi și tabelul II ca anexă la acest studiu. Tot pentru Callatis, MAREK 1984: 68 semnala în lista privilegiilor și 'Gaben (zum Opfer)'; în cele 15 decrete catalogate de către noi nu este vorba de așa ceva.

¹⁷⁵ SEG 60, 761 (BE 2011, 448; cf. LAZARENKO [et al.] 2013: 59-62 & fig. 49).

¹⁷⁶ SEG 57, 723 (cf. IVANTCHIK 2007: 100; BE 2008, 399).

¹⁷⁷ Aici să ne fie permis doar a face trimitere la drepturile și privilegiile din documentele chersonesite redată rezumativ în tabelul II ca anexă la acest studiu. A se compara cu lista propusă de MAREK 1984: 69.

¹⁷⁸ Pentru cei care ar pune la îndoială omologarea trimiterii unui înscris oficial către comunitatea de baștină drept privilegiu, am putea invoca un exemplu din experiența personală. În 1988, pe când ne îndeplineam stagiul militar în armata sovietică, ni s-a oferit,

decretul onorific pentru Orontas/Orontes, care urma să fie trimis magistraților olbieni, pentru ca și patria de origine să afle despre bunăvoința comunității din Byzantion față de olbiopolit și despre onorurile care i-au fost acordate acestuia¹⁷⁹.

Legat de privilegiile atribuite unei *polis* sau alteia, considerăm că ar fi fost mai prudentă o disociere între drepturile și onorurile atestate în contexte sigure și cele restituite¹⁸⁰. Astfel, atragem atenția că *aneisphoria* în cazul Histriei¹⁸¹ nu mai poate fi susținută, după restituirea mai credibilă *isoteleia* propusă de P. O. Karyškovskij¹⁸².

În rest, ar mai fi interesant de remarcat că de două ori, în situații când titlul de *proxenos* este acordat unor reprezentanți ai armatei sau administrației romane, autoritățile emitente consideră necesar de a face cunoscută decizia și superiorilor persoanelor onorate. La cumpăna dintre ere callatienii au hotărât să trimită și „patronului (cetății?)”, propretorului P. Vinicius, copia decretului în onoarea lui cutare, fiul lui Secundus¹⁸³. Iar cu prilejul onorurilor acordate în anul 174 p.Chr. procuratorului Moesiei Inferior, Sfatul și poporul chersonesitelor au decis ca „mai întâi, să-i acorde onoruri divine împăratului pentru faptul că a trimis un asemenea hegemon, salvator de la primejdie, ca să ia (în mâinile sale) sceptrul provinciei”¹⁸⁴.

Dar interesul cercetării propuse de noi constă nu atât în completarea unor omisiuni sau în precizarea unor inadvertențe din publicațiile predecesorilor, cât în conturarea unei imagini mai complexe asupra evoluției instituției din punctul de vedere al drepturilor și privilegiile acordate unor proxeni în *apoikiile* pontice. Tabelele inserate ca anexă la acest studiu, întocmite pe baza catalogului exhaustiv al atestărilor, sperăm că sunt destul de explicite în acest sens și că ne scutesc de a le mai comenta aici, din perspectivă diacronică și comparativă.

La finalul considerațiilor noastre să ne mai fie permise, totuși, câteva cuvinte despre decretul de la Chersones pentru Titus Aurelius Calpurnianus Apollonides¹⁸⁵. Primii editori considerau că *politeia* cu celelalte drepturi politice acordate unui reprezentat al puterii romane ar fi fost lipsite de semnificație practică¹⁸⁶. Mai mult, „dreptul de a intra și de a ieși din port în timp de pace și în vreme de război, fără vreo silnicie și fără încheierea unui acord prealabil” era definit drept un construct retoric și un nonsens. Chiar dacă mai puțin categoric, Ju. G. Vinogradov împărtășea aceeași opinie¹⁸⁷. Noi, în schimb, considerăm că, deși asemenea măsuri onorifice ar fi putut fi lipsite de semnificație practică în cazul lui Calpurnianus Apollonides, aceasta nu înseamnă

la un moment dat, alternativa alegerii între două măsuri onorifice: să fim promovați în grad sau să fie trimisă familiei o scrisoare de mulțumire din partea conducerii unității militare. Noi am ales al doilea privilegiu și o scrisoare a fost trimisă, într-adevăr, pe adresa bunicii, ceea ce a constituit prilej de mândrie pentru întregul sat. Păstrând proporțiile, ne putem închipui că și milesienii vor fi fost la fel de mândri când au aflat de misiunea îndeplinită cu succes de concetățeanul lor Apollonides, fiul lui Memnon, la Byzantion (...) δεδὸ|χθαι τῶι δάμωι (sc. τῶν Βυζαντιῶν), ἐπαινέσαι ἐπὶ τούτοις τὸν τε δά|μον τὸν Μιλαιῶν καὶ στεφανῶσαι στεφάνωι χρυ|σεῖωι (I.Byzantion 2, r. 18-21).

¹⁷⁹ I.Byzantion 3, r. 33-37: (...) διαπέψα|σθαι δὲ καὶ τὸ ψάφισμα τοῦτο δι' ἐπιστο|λάς τοῖς Ὀλβιοπολιταῖν ἄρχουσιν, ἵνα καὶ ἃ | πατρὶς αὐτοῦ τὰς Βυζαντιῶν εὐνοίας πρὸς | τὸν ἄνδρα καὶ τιμὰς αἰσθηται. Oarecum asemănător, în cazul lui Dionnos, fiul lui Polytion, din Kos, încununarea decretată la Sinope urma să fie anunțată la Dionisii și în cetatea de origine a titularului – SEG 48, 1097, r. 24-27: (...) ὅπως δὲ καὶ ἐγ Κῶι ἀναγ|[ορευθῆ] ὁ στέφανο]ς Διονυσίων τε τῶι πρώτῳ ἀ|[γῶν]ι καὶ τοῖς μεγάλοι]ς Ἀσκληπιείοις ἐν τῶι γυμν|[ικῶι | ἀγῶνι (...).

¹⁸⁰ În tabelele anexate acestui studiu noi am semnalat atestările în contexte restituite prin paranteze dreptunghiulare. Iar acolo unde existența unor drepturi și privilegii este doar presupusă (cum ar fi, de exemplu, decretul pentru Epikrates, a cărui proveniență de la Olbia este foarte probabilă, dar nedemonstrată definitiv), am semnalat incertitudinea prin semne de întrebare.

¹⁸¹ Astfel MAREK 1984: 68, pe baza restituirii propuse de D. M. Pippidi ad ISM I 10, r. 4.

¹⁸² Vezi VINOGRADOV, KARYŠKOVSKIJ 1984: 177. Cf. AVRAM 2007: 83: „(...) ce dernier privilège (i.e. ἀνεισφορίας) n'est pas attesté dans les décrets d'Istros octroyant la proxénie“.

¹⁸³ ISM III 29, r. 7-9: (...) γράψα]ι δὲ καὶ τῶι πάτρω]ι⁸[νι τὰς πόλιος(?) Π(σπλίωι) Οὐνικίωι ἀντιστρατάγ]ωι, ὑποτάξαντας | [μὲν αὐτῶι τὸ ἀντίγραφον τοῦδε τοῦ ψα]φίσματος (...).

¹⁸⁴ SEG 45, 985 A, r. 11–14: (...) πρώτα μὲν ἐπι|θειάξαι τῷ Ἀυτοκράτορ[ι, ὡς] τοιοῦτον ἀγεμ[ό]να σωτήρα τὰς [πε]ριστάσ[ι]ο]ς ἔπειψεν ἐπαρ|χέας σκάπ[τρον ἄ]ν[α]λαβε]ν.

¹⁸⁵ Vezi nota anterioară. După ediția princeps, inscripția a revenit deseori în centrul atenției specialiștilor. Amintim aici doar câteva publicații mai importante, care au contribuit la o mai bună înțelegere a textului – VINOGRADOV 1996; HAENSCH 2005; 2009; PUECH 2012, mai cu seamă p. 211.

¹⁸⁶ ANTONOVA, JAJLENKO 1995: 83.

¹⁸⁷ VINOGRADOV 1996, 60, n. 30.

că în anul 174 p.Chr. instituția proxeniei la Chersones nu era decât o tradiție moartă¹⁸⁸. În sprijinul supoziției noastre să ne fie permisă o paralelă literară, chiar dacă datată mult mai timpuriu. Din *Varia Historia* a lui Claudius Aelianus aflăm că în anul 380 cetățenii din Thurioi au hotărât să acorde dreptul de cetățenie și titlul de *euergetes* vântului Boreas. Totodată, divinitatea a obținut o casă, un lot de pământ, urmând a fi celebrată anual printr-o sărbătoare instituită în acest scop¹⁸⁹. Ceea ce nouă ne-ar putea părea acum un nonsens pentru grecii de atunci – fie ei din Thurioi, Atena, Megalopolis sau dintr-o cetate pontică – putea fi o problemă existențială.

BIBLIOGRAFIE

- ANTONOVA, JAJLENKO 1995 Antonova, I. A., Jajlenko, V. P., *Chersones, Severnoe Pričernomor'e i Markomanskie vojny po dannym chersoneskogo dekreta 174 g. n.é. v čest' Tita Avrelija Kal'purniana Apollonida*, in: VDI, 4, 58-86.
- AVRAM 2007 Avram, A., *Le corpus des inscriptions d'Istros revisité*, in: *Dacia*, N.S., 51, 79-132.
- COJOCARU 2016a Cojocaru, V., *Instituția proxeniei în spațiul pontic / Die Proxenie im Schwarzmeerraum*, Cluj-Napoca (= Pontica et Mediterranea V).
- COJOCARU 2016b Cojocaru, V., *Emitenți și beneficiari ai decretelor de proxenie în spațiul pontic*, in: *Pontica*, 48/9, 381-413.
- COJOCARU 2015a Cojocaru, V., *Instituția proxeniei în spațiul pontic. Istorical cercetării*, in: *ArhMold*, 38, 7-24.
- COJOCARU 2015b Cojocaru, V., *Evoluția formularului decretelor de proxenie în spațiul pontic*, in: *Pontica*, 47, 403-416.
- COJOCARU 2014a Cojocaru, V., *Die Außenbeziehungen der griechischen Städte der nördlichen Schwarzmeerküste in hellenistischer und römischer Zeit auf Grundlage der epigraphischen Quellen*, in: Cojocaru, V., Schuler, Chr. (ed.), *Die Außenbeziehungen pontischer und kleinasiatischer Städte in hellenistischer und römischer Zeit. Akten einer deutsch-rumänischen Tagung in Constanța, 20. – 24. September 2010*, Stuttgart, 45-86.
- COJOCARU 2014b Cojocaru, V., *Ladung zu Opfer und Bankett als Auszeichnung der Fremde im pontischen Raum und der Pontikoi in der Fremde*, in: Ruscu, L. (ed.), *Banquets of Gods, Banquets of Men. Conviviality in the Ancient World. Proceedings of the International Colloquium, Cluj, 23-24 November 2012*, = *Studia UBB, Historia* 59.1, Cluj-Napoca, 334-344.
- COJOCARU 2011 Cojocaru, V., *Relațiile externe ale orașelor grecești nord-pontice în epoca elenistică și romană pe baza izvoarelor epigrafice*, in: *CI*, 27-29, 67-116.
- COJOCARU 2010a Cojocaru, V., *Inscripția greacă de la Dragomirna*, in: *Pontica*, 43, 323-345.
- COJOCARU 2010b Cojocaru, V., *Von Byzantion nach Olbia: Zur Proxenie und zu den Außenbeziehungen auf der Grundlage einer Ehreninschrift*, in: *ArhMold*, 32, 41-56.
- COJOCARU 2009 Cojocaru, V., *Zur Proxenie in den griechischen Städten des pontischen Raums*, in: *Pontica*, 42, 349-374.
- DANA 2007 Dana, M., *Éducation et culture à Istros. Nouvelles considérations (avec un Appendix: "Kestianos et Moschion de Tomi. La stèle d'un couple de lettrés)*, in: *Dacia*, N.S., 51, 185-209.
- GAJDUKEVIČ 1971 Gajdukevič, V. F., *Das Bosporanische Reich*, zweite, neubearbeitete und wesentlich erweiterte Auflage in deutscher Sprache mit den Ergebnissen der archäologischen Untersuchungen von 1949 bis 1966, besorgt von G. Janke, Berlin.

¹⁸⁸ Subscriem, astfel, la opinia formulată anterior de HAENSCH 2005: 266.

¹⁸⁹ Ael. VH 12,61: Θουρίοις ἐπέπλει Διονύσιος, καὶ τριακοσίας ἤγειν ἐπ' αὐτοὺς ναῦς ὀπλιτῶν πεπληρωμένας: βορρᾶς δὲ ἀντιπνεύσας τὰ σκάφη συνέτριψε, καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τὴν ναυτικὴν ἠφάνισεν. ἐκ δὴ τούτων οἱ Θούριοι τῷ βορρᾶ ἔθυσαν, καὶ ἐψηφίσαντο εἶναι τὸν ἄνεμον πολίτην, καὶ οἰκίαν αὐτῷ καὶ κληρὸν ἀπεκλήρωσαν, καὶ καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπετέλουν αὐτῷ. οὐκ οὐκ Ἀθηναῖοι μόνοι κηδεστὴν αὐτὸν ἐνόμιζον, ἀλλὰ καὶ Θούριοι εὐεργέτην αὐτὸν ἐπέγραψαν. Πασαῖνας δὲ φησὶν ὅτι καὶ Μεγαλοπολίται. Pasajul este menționat și de GAUTHIER 1985: 175.

- GAUTHIER 1985 Gauthier, Ph., *Les cités grecques et leurs bienfaiteurs*, Paris.
- GSCHNITZER 1973 Gschntzer, F., s.v. *Proxenos*, in: RE, Suppl. XIII, München, 629-730.
- HAENSCH 2005 Haensch, R., *Not Official, but Permanent: Roman Presence in Allied States. The Examples of Chersonesus Taurica, the Bosporan Kingdom and Sumatar Harabesi*, in: Eilers, C. (ed.), *Diplomats and Diplomacy in the Roman World*, Leiden – Boston, 209-225.
- HAENSCH 2009 Haensch, R., *Rom und Chersonesus Taurica. Die Beziehungen beider Staaten im Lichte der Ehrung des T. Aurelius Calpurnianus Apollonides*, in: Cojocaru, V. (ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*, Iași, 255-268.
- HALLOF, HABICHT 1998 Hallof, L. & K., Habicht, Ch., *Aus der Arbeit der «Inscriptiones Graecae» II. Ehrendekrete aus dem Asklepieion von Kos*, in: *Chiron*, 28, 101-142.
- HENNIG 1994 Hennig, D., *Immobilienwerb durch Nichtbürger in der klassischen und hellenistischen Polis*, in: *Chiron*, 24, 305-344.
- HENRY 1983 Henry, A. S., *Honours and privileges in Athenian decrees: the principal formulae of Athenian honorary decrees*, Hildesheim.
- IVANTCHIK 2007 Ivantchik, A., *Une nouvelle proxénie d'Olbia et les relations des cités grecques avec le royaume scythe de Skilouros*, in: Bresson, A. et al. (ed.), *Une Koinè pontique: Cités grecques, sociétés indigènes et empires mondiaux sur le littoral nord de la mer Noire (VIIe s. a.C. – III s. p.C.)*, Bordeaux, 99-110.
- JAJLENKO 2015a Jajlenko, V. P., *Atelii i proksenii poslednej treti V – načala IV vv.*, in: OIĖO (manuscris, fără paginație).
- JAJLENKO 2015b Jajlenko, V. P., *Proksenii IV – pervoj četverti III vv.*, in: OIĖO (manuscris, fără paginație).
- JAJLENKO 2010 Jajlenko, V. P., *Bosporskie proksenii*, in: Jajlenko, V. P., *Tysjačeletnij Bosporskij Reich. Istorija i epigrafika Bospora VI v. do n.é. – V v. n. é.*, Moscova, 55-79.
- KNOEPFLER 2001 Knoepfler, D., *Décrets érétriens de proxénie et de citoyenneté*, Payot, Lausanne.
- LAZARENKO et al. 2013 Lazarenko, I. et al., *The Temple of the Pontic Mother of Gods in Dionysopolis*, Varna.
- LIFSHITZ 1964 Lifshitz, B., *Notes d'épigraphie grecque, I. Un nouveau décret de proxénie de Chersonésos*, in: PP, 19, 357-360.
- MACK 2015 Mack, W., *Proxeny and Polis. Institutional Networks in the Ancient Greek World*, Oxford.
- MAKAROV 2014 Makarov, I. A., *Chersoneskij dekret v čest' Ksenona, syna Tomofeja*, in: *Aristej*, 10, 292-307.
- MAKAROV 2006 Makarov, I. A., *Novye nadpisi iz Chersonesa Tavričeskogo*, in: VDI, 4, 83-97.
- MAREK 1984 Marek, C., *Die Proxenie*, Frankfurt am Main [et al.].
- MÜLLER 2010 Müller, Chr., *D'Olbia à Tanais. Territoires et réseaux d'échanges dans la mer Noire septentrionale aux époques classique et hellénistique*, Bordeaux.
- NIESLER 1981 Niesler, J., *Proxenos und Proxenie in frühen literarischen und epigraphischen Zeugnissen*, München.
- NIKITINA 1978 Nikitina, I. P., *Proksenii Chersonesa Tavričeskogo*, in: *Antičnaja drevnost' i srednie veka. Sbornik statej po istorii drevnego mira i srednich vekov (Sverdlovsk)*, 15, 98-111.
- NOVIKOV 1985 Novikov, E. B., *Varia epigraphica. Versuch einer Interpretation und Ergänzung einiger Proxenie-Dekrete aus Olbia*, in: APF, 31, 19-28.
- NOVIKOV 1981 Novikov, E. B., *Varia epigraphica (K voprosu o peresmotre i dopolnenii nekotorych ol'vijskich prokseničeskich dekretov)*, in: VDI, 4, 111-121.
- PEČIRKA 1992 Pečirka, J., *The Privilege of Enktesis in the Greek Cities on the Black Coast*, in: Lonis, R. (ed.), *L'étranger dans le monde grec II, Actes du deuxième colloque sur l'étranger*, Nancy, 19-21 septembre 1991, Nancy, 279-285.
- PIPPIDI 1966 Pippidi, D. M., *Note de lectură. 10. Histrieni la Olbia în sec. IV î.e.n.*, in: StudClas, 8, 242-244 & 246.

- PUECH 2012 Puech, B., *Derniers affichages de l'octroi du droit de cité à l'époque impériale*, in: Heller, A., Pont, A.-V. (ed.), *Patrie d'origine et patrie électives: les citoyennetés multiples dans le monde grec d'époque romaine. Actes du colloque international de Tours, 6-7 novembre 2009*, Bordeaux, 196-212 & 347-371.
- RUSJAEVA, ODRIN 2003 Rusjaeva, A. S., Odrin, A. V., *Ol'vijs'kiy dekret na chest' kalchedontsya i deyaki pytannya ol'vijs'ko-kalkhedons'kikh vzaemovydnozin*, in: ArchKiev, 3, 41-49.
- SAPRYKIN 2002 Saprykin, S. Ju., *Iz muzykal'noj i obščestvennoj žizni Chersonesa Tavričeskogo v rimskuju epochu (K nadpisi IOSPE.I2.365)*, in: VDI, 2, 72-84.
- SAPRYKIN 1998 Saprykin, S. Ju., *Chersonesskaja proksenija sinopejcu*, in: VDI, 4, 41-65.
- SCHWAHN 1931 Schwahn, W., *Das Bürgerrecht der sympolitischen Bundesstaaten bei den Griechen*, in: *Hermes*, 66, 2, 97-118.
- SHARANKOV 2009 Sharankov, N., *Notes on Ancient and Mediaeval Latin and Greek Inscriptions from Bulgaria*, in: ArchBulg, 13, 3, 47-51.
- SZANTO 1892 Szanto, E., *Das griechische Bürgerrecht, Freiburg im Breisgau* (retipărit, New York, 1979).
- ŠELOV-KOVEDJAEV 1985 Šelov-Kovedjaev, F. V., *Novye bosporskie dekrety*, in: VDI, 1, 57-72.
- VELIGIANNI-TERZI 1997 Veligianni-Terzi, C., *Wertbegriffe in den attischen Ehrendekreten der Klassischen Zeit*, Stuttgart.
- VINOGRADOV 1996 Vinogradov, Ju. G., *Novoe dokumental'noe dos'e imperatorskoj epochi iz Chersonesa (O prevratnosti sudeb chersonesitov i ich lapidarnogo archiva)*, in: VDI, 1, 48-60.
- VINOGRADOV 1989 Vinogradov, Ju. G., *Političeskaja istorija Ol'vijskogo polisa VII-I vv. do n.é. Istoriko-épigrafičeskoe issledovanie*, Nauka, Moscova.
- VINOGRADOV, KARYŠKOVSKIJ 1984 Vinogradov, Ju. G., Karyškovskij, P. O., *Recenzie la ISM I*, in: VDI, 3, 174-183.
- VINOGRADOV, TOLSTIKOV, ŠELOV-KOVEDJAEV 2002 Vinogradov, Ju. G., Tolstikov, V. P., Šelov-Kovedjaev, F. V., *Novye dekrety Levkona I, Perisada i Evmela iz Pantikapeja*, in: VDI, 4, 58-75.
- VIRGILIO 1969 Virgilio, B., *Rassegna di studi sulle prossenie greche*, in: *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, 97, 494-501.
- WILHELM 1942 Wilhelm, A., *Attische Urkunden. V. Teil. XLII. Proxenie und Euergesie*, in: *Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse, 220 Bd., 5. Abhandlung*, Viena-Leipzig, 11-86 [= A. Wilhelm, *Kleine Schriften*, Abt. I, Teil 1, Leipzig 1974, 627-702].
- ZGUSTA 1955 Zgusta, L., *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste. Die ethnischen Verhältnisse der Skythen und Sarmaten im Lichte der Namensforschung*, Praga.
- ZUBAR 1995 Zubar, V., *The North Pontic Area and the Septimius Severus*, in: ACSS, 2, 2, 182-195.

Tab. I. Drepturi și privilegii în decretelor de *ateleia*, *proxenia* și *politeia* din cetățile ioniene pontice

Cetate	Apollonia	Dionysopolis	Histria	Odessos	Olbia	Regatul Bosporan	Sinope	Tios	Tomis	Tyras
s. V					ἀτέλεια, εἰσπλους κ. ἔκπλ.	ἐξαγωγή				
s. IV		πολιτεία προξενία ἀτέλεια ἐγκτησις προεδρία δίκη προδίκου εἰσπλους κ. ἔκπλ.	προξενία ἀτέλεια		πολιτεία, ἀτέλεια ἐγκτησις? προξενία εἰσαγωγή κ. ἔξαγ. εἰσπλους κ. ἔκπλ. εὐεργεσία προεδρία δίκη προδίκου	εἰσαγωγή κ. ἔξαγ. ἀτέλεια ἐγκτησις εἰσπλους κ. ἔκπλ. προξενία πολιτεία	ἀτέλεια εἰσπλους κ. ἔκπλ. πολιτεία προξενία			
s. III	πολιτεία	πολιτεία προξενία ἀτέλεια ἐγκτησις προεδρία δίκη προδίκου εἰσπλους κ. ἔκπλ. [ἔφοδος] στέφανος καλέσαι ἐπί ξένια	ἔπαινος προξενία πολιτεία [ἰσοτέλεια] εἰσπλους κ. ἔκπλ. [ἔφοδος] στέφανος καλέσαι ἐπί ξένια	ἔπαινος προξενία πολιτεία προεδρία ἰσοτέλεια ἐγκτησις δίκη προδίκου εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἔφοδος ἀτέλεια	προξενία, πολιτεία ἀτέλεια εἰσαγωγή κ. ἔξαγ. εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἔπαινος στέφανος? σιτηρέσια κ. μ[ισθόν]? ἔφοδος? καλέσαι ἐπί ξένια?		ἔπαινος στέφανος ἔφοδος καλέσαι ἐπί ξένια καὶ ἐγ Κῶι ἀναγο- ρευθῆναι ὁ στέφανος			
s. II		ἔπαινος προξενία πολιτεία ἰσοτέλεια ἐγκτησις δίκη προδίκου εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἔφοδος	ἰσοτέλεια εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἔφοδος κολλυβίζειν ἔπαινος προξενία πολιτεία	ἔπαινος προξενία πολιτεία προεδρία ἰσοτέλεια ἐγκτησις δίκη προδίκου εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἔφοδος ἀτέλεια	ἔπαινος προξενία πολιτεία ἐγκτησις εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἰσοτέλεια εἰσαγωγή κ. ἔξαγ. ἔφοδος θύειν ἐπὶ τῶν αὐτῶν βωμῶν ὧν μέτεστι καὶ τοῖς ἄλλοις πολείταις					
s. I				ἔπαινος προξενία πολιτεία προεδρία ἰσοτέλεια ἐγκτησις εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἔφοδος		πολιτεία ἀλιτουργησία ἔκπλους κ. εἰσπλ.			ἔπαινος προξενία πολιτεία ἰσοτέλεια ἐγκτησις δίκη προδίκου εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἔφοδος	
s. I p. Chr					προξενία πολιτεία εἰσπλους κ. ἔκπλ.				laus immunitas	
s. II p. Chr.								τὸν ἑαυτῆς πρόξενον		
s. III p. Chr.										immunitas πολιτεία

Tab. II. Drepturi și privilegii în decretale de *proxenia* și *politeia* din cetățile doriene pontice

Cetate Data	Byzantion	Calchedon	Callatis	Chersones	Mesambria
s. IV			πολιτεία, [προξενία] εὐεργεσία, [προεδρία] ἰσοτέλεια εἰσπλους κ. ἔκπλ.	εἰσπλους κ. ἔκπλ.?	
s. III			πολιτεία, προξενία εὐεργεσία, ἰσοτέλεια εἰσπλους κ. ἔκπλ. στέφανος καλέσαι εἰς πρυτανεῖον ἀποστελεῖται ξένια ἔπαινος	προξενία πολιτεία εἰσπλους κ. ἔκπλ.	προξενία, πολιτεία προεδρία, ἰσοτέλεια εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἀτέλεια, στέφανος εὐεργεσία, ἔπαινος δίκαια προδικίου ἔγκτησις, ἔφοδος
s. II	ἔπαινος, προξενία εἰσπλους κ. ἔκπλ. ἔφοδος, πολιτεία στέφανος ἀποδαμήσαντα παρὰ Μιλατίους καὶ ἀποδόντα τὸ ψάφισμα	ἔπαινος στέφανος πολιτεία ἰσοτέλεια ἔφοδος προξενία εὐεργεσία	εἰσπλους κ. ἔκπλ.	ἔπαινος προξενία [πολιτεία] εἰσπλους κ. ἔκπλ.	προξενία πολιτεία ἰσοτέλεια ἔφοδος ἔπαινος ἔγκτησις εἰσπλους κ. ἔκπλ. δίκαια προδικίου
s. I				ἔπαινος προξενία πολιτεία εἰσπλους κ. ἔκπλ.	
ep. elenistică		προξενία, εὐεργεσία πολιτεία, ἰσοτέλεια εἰσπλους κ. ἔκπλ.	προξενία πολιτεία εἰσπλους κ. ἔκπλ.		ἀτέλεια στέφανος
s. I p. Chr.	ἔπαινος, πολιτεία εἰκὼν διαπέμψασθαι τὸ ψάφισμα δι' ἐπιστολάς τοῖς Ὀλβιοπολιταῖν ἄρχουσιν		προξενία, [πολιτεία] [ἰσοτέλεια], ἔγκτησις εἰσπλους κ. ἔκπλ. δίκαια προδικίου ἔφοδος γράψαι δὲ καὶ τῶι πάτρωνι [τᾶς πόλιος(?)]	εἰσπλους κ. ἔκπλ.	
s. II p. Chr.				ἔπαινος προξενίας πολιτεία εἰσπλους κ. ἔκπλ. μετοχάν τε πάντων τῶν ἐν ταῖ πόλει, ὧν καὶ Χερσονασεῖταις μέτεστι ἐπιθειάζει τῷ Ἀυτοκράτορι εἰκόνα[ς] τε ἀναθήμεν καὶ ἀνδριάντας [ἄνασ]τήμεν βουλευτᾶν τε ἔμμεν αὐτὸν καὶ σύνψαφον τοῖς ἀρχᾶθεν Χερσονασιτᾶν προέδροις στέφανος [ἔμμεν δὲ αὐτὸν] καὶ πρόεδρον	